

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΜΣ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΠΕΡΙΟΥΣΙΕΣ ΤΣΑΜΗΔΩΝ

Το Τσαμικό πρόβλημα και το ζήτημα
διεκδίκησης των περιουσιών. Νομικές πτυχές

ΔΑΝΙΗΛΙΔΟΥ ΕΛΕΝΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, ΑΜ:1215Μ005

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2016

ΑΘΗΝΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΥΡΙΓΟΣ

Copyright© Ελένη – Ελευθερία Δανηλίδου. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΔΔ: Διεθνές Δικαστήριο

ΕΑΠ: Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων

ΕΔΕΣ: Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος

ΕΛΑΣ: Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός

ΕΔΔΑ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΣΔΑ: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΙΑΥΕ: Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών

ΚτΕ: Κοινωνία των Εθνών

ΜΕΠ: Μεικτή Επιτροπή Προσφύγων

ΥΠΕΞ: Υπουργείο Εξωτερικών

ν.δ: Νομοθετικό Διάταγμα

α.ν: Αναγκαστικός Νόμος

Σ.Π: Συντακτική Πράξη

Περιεχόμενα

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	3
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ.....	7
Κεφάλαιο 1.....	7
1.1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
1.1.2 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	9
1.1.3 ΣΚΟΠΟΣ.....	9
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ.....	11
Κεφάλαιο 2.....	11
2.2.1 ΔΕΔΟΜΕΝΑ.....	11
2.2.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	12
2.2.3 ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ 1920-1939.....	19
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ.....	30
Κεφάλαιο 3.....	30
3.3.1 ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ 1940-1944, ΚΗΡΥΞΗ ΕΛΛΗΝΟΙΤΑΛΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.....	30
3.3.2 ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ.....	37
I. ΠΟΙΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΚΑΤΑΚΤΗΤΩΝ.....	37
II. ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΚΤΗΜΟΝΩΝ.....	39
III. ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ.....	41
IV. ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΚΑΤΑΚΤΗΤΩΝ.....	42
ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ.....	42
Κεφάλαιο 4.....	43
4.4.1 ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ.....	43
4.4.2 ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ.....	46
I. ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΕΥΘΕΝΤΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ (Συντακτική Πράξη 6/1945, Α.Ν 533/1945).....	46
II. ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΓΚΑΤΑΛΕΛΛΕΙΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΕΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ‘50	46
4.4.3 ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ.....	50
I. ΠΙΘΑΝΕΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ - ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ.....	51
II. ΠΡΟΣΦΥΓΗ ΣΤΟ ΕΛΛΑ.....	52
1. ΠΕΡΙΟΥΣΙΕΣ ΤΣΑΜΗΔΩΝ ΔΟΣΙΛΟΓΩΝ.....	52
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....	55

2. ΕΓΚΑΤΑΛΕΛΛΕΙΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΕΣ	57
II. ΠΡΟΣΦΥΓΗ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΧΑΓΗΣ	58
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ	60
ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.....	64
5.1 ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	64
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	66

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ, ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ, ΣΚΟΠΟΣ

Κεφάλαιο 1

1.1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία θα εξεταστεί το ζήτημα των Τσάμηδων, μιας θρησκευτικής μειονότητας, η οποία κατοικούσε στην περιοχή της Τσαμουριάς (σημερινής Θεσπρωτίας) και η οποία απασχόλησε ιδιαίτερα τις ελληνικές κυβερνήσεις από το διάστημα του μεσοπολέμου μέχρι και το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και κατά κάποιο τρόπο συνεχίζει να απασχολεί μέχρι σήμερα.

Το όλο ζήτημα των Τσάμηδων, ως μιας ιδιαίτερης ομάδας ατόμων, θα λέγαμε πως σχηματικά ανάγεται στο 1878, όπου με τη δημιουργία της Λίγκας της Πριζρένης¹ ορίστηκαν στο χάρτη τα όρια της Μεγάλης Αλβανίας, στην οποία συμπεριλήφθηκε και η Τσαμουριά. Κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, η επίμαχη περιοχή περιήλθε στην κατοχή του Ελληνικού Στρατού, χωρίς να κατοχυρωθεί στο αλβανικό κράτος. Από την περίοδο αυτή και έπειτα, παρατηρείται ο πρώτος διαχωρισμός μεταξύ

---

¹ Η πόλη Πρίζρεν του Κοσόβου κατέχει υψηλή θέση στην εθνική συνείδηση των Αλβανών. Είναι ταυτισμένη με την αφύπνιση του γένους τους. Εκεί έγινε το 1878 σύναξη εκπροσώπων των απανταχού Αλβανών, που θα καταχωρηθεί στην ιστορία τους ως «Λίγκα της Πριζρένης».

Ελλήνων και Τσάμηδων, οι οποίοι ωστόσο μετά την ενσωμάτωση στην Θεσπρωτία διαφοροποιούν τη στάση τους.

Το Τσάμικο ζήτημα, θα λέγαμε πως χωρίζεται σε δύο περιόδους. Η απαρχή του ζητήματος, τοποθετείται και συμπίπτει με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης 30/1/1923, ενώ η δεύτερη έχει να κάνει με τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν κατά τον Β' Παγκοσμίου Πολέμου και την εξέλιξη του ζητήματος μετά το τέλος του. Βασικές αιτίες ρήξης των Τσάμηδων με τις ελληνικές κυβερνήσεις και τον ελληνικό πληθυσμό, αποτελούν τα περιουσιακά στοιχεία αυτών.

Η παρουσία της μειονότητας αυτής στον ελληνικό χώρο, την περίοδο του μεσοπολέμου αλλά και την κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου συνδέθηκε με περιστατικά βίας με αποτέλεσμα να τεθούν οι σχέσεις Ελλάδας- Αλβανίας πολλές φορές σε κρίση.

Αναμφίβολα, η μειονότητα αυτή απασχόλησε πολλές φορές και δημιούργησε έριδες στις διμερείς σχέσεις Ελλάδας- Αλβανίας, δημιουργώντας πολιτικά αλλά και νομικά ζητήματα.

Παρακάτω, για να καταστεί ευκολότερη η εξέταση του ζητήματος θα παρατεθούν κάποιες γενικές πληροφορίες, σχετικές με την περιοχή της Τσαμουριάς και στη συνέχεια θα επιχειρηθεί μια ανάπτυξη του θέματος, σχηματικά σε δύο βασικά μέρη.

Στο πρώτο μέρος θα ασχοληθούμε με το Τσάμικο την περίοδο της απαρχής του. Θα γίνει μια ιστορική αφήγηση, η οποία θα καλύπτει τα καίρια ιστορικά σημεία που είναι απαραίτητα για την κατανόηση του θέματος, –από το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων μέχρι και την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου- στη συνέχεια θα εκτεθούν τα νομικά προβλήματα που ανέκυψαν καθώς και οι διεκδικήσεις των Τσάμηδων απέναντι στο ελληνικό κράτος, οι σχετικές με τις απαλλοτριωθείσες περιουσίες τους και τις εν γένει περιουσίες τους. Και θα κλείσουμε το πρώτο αυτό μέρος με τα πιθανά συμπεράσματα που θα εξαχθούν.

Στο δεύτερο μέρος, θα καλυφθεί χρονολογικά η περίοδος από την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου για την οποία θα προβώ σε μια σύντομη ιστορική αφήγηση και στη συνέχεια θα αφιερώσουμε το υπόλοιπο κομμάτι στο ζήτημα των περιουσιών, στην ποινική νομοθεσία τη σχετική με τους Τσάμηδες συνεργάτες των κατακτητών, τη νομοθεσία για την εγκαταλελειμμένη περιουσία αυτών τη δεκαετία του '50 και στα νομικά ζητήματα που ανακύπτουν από την περίοδο αυτή και επί της ουσίας ταλανίζουν το ελληνικό κράτος μέχρι σήμερα.

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας, θα επιχειρηθεί να γίνει μια ανάλυση σχετικά με το έρεισμα που μπορεί ή όχι να υπάρχει σχετικά με τις διεκδικήσεις των περιουσιών σήμερα από τους Αλβανούς, με το αν μπορεί να θεμελιωθεί νομική διαφορά ως προς τις διμευθείσες και απαλλοτριωθείσες περιουσίες και στον αν μπορούν αυτές να διεκδικηθούν με προσφυγές στο Διεθνές Δικαστήριο ή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

1.1.2 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για τη συγγραφή της παρούσας εργασίας, η έρευνα που πραγματοποιήθηκε ήταν κυρίως βιβλιογραφική. Μελετήθηκαν βιβλία της εγχώριας και ξένης βιβλιογραφίας σχετικά με το ζήτημα των Τσάμηδων αλλά και των ευρύτερων ελληνοαλβανικών σχέσεων από το διάστημα 1913 έως και σήμερα. Επιπλέον εξετάστηκαν άρθρα και μελέτες που αφορούν στο συγκεκριμένο ζήτημα αλλά και στις νομικές πτυχές αυτού καθώς επίσης και δημοσιεύματα από τον εγχώριο τύπο.

Αναφορικά με τη νομική πτυχή που εγείρει το συγκεκριμένο ζήτημα, μελετήθηκαν, διμερείς συμβάσεις που συνάφθηκαν μεταξύ των δύο χωρών, η εσωτερική νομοθεσία που αφορά στο συγκεκριμένο ζήτημα και φυσικά νομολογία εγχώριων και διεθνών δικαστηρίων σχετικά.

Η μελέτη αυτή έγινε συγκριτικά και όσο το δυνατόν κριτικά και νηφάλια προκειμένου να αναδειχθούν τα ιστορικά γεγονότα όσο πιο αντικειμενικά γίνεται και τα νομικά ζητήματα εξετάστηκαν ενδελεχώς και υπό τις επιταγές του εσωτερικού και διεθνούς δικαίου απαλλαγμένα από τυχόν πολιτικές σκοπιμότητες και πολιτικά παίγνια.

1.1.3 ΣΚΟΠΟΣ

Η ιδέα ενασχόλησης με τους Τσάμηδες, προέκυψε μετά από τις συνεχείς προσπάθειες ανακίνησης του ζητήματος από την αλβανική πλευρά κατά τη διάρκεια

της επίσημης επίσκεψης που πραγματοποίησε ο Υπουργός Εξωτερικών Ν. Κοτζιάς στην Αλβανία, το περασμένο καλοκαίρι. Συνειδητοποιήσαμε πως το τσάμικο ζήτημα, είναι ένα πρόβλημα που ταλανίζει εδώ και πολλές δεκαετίες τις διμερείς σχέσεις αλλά ίσως πολλοί από εμάς να μην γνωρίζουμε ποιο ακριβώς είναι το σημείο τριβής.

Σκοπός της παρούσας εργασίας λοιπόν είναι, η μελέτη των νομικών πτυχών ενός ζητήματος που ταλαιπωρεί πολλές δεκαετίες το ελληνικό κράτος. Ανεξάρτητα από τις πολιτικές σκοπιμότητες που υπάρχουν από τη συνεχή ανακίνηση και διεθνοποίηση του ζητήματος εκ μέρους της Αλβανίας, πρέπει να γίνει σαφής διάκριση μεταξύ αυτών που επιδιώκει η γείτονα χώρα πολιτικά και με αυτό που μπορεί να απαιτήσει νομικά.

Η παρούσα εργασία φιλοδοξεί, να εξετάσει το ζήτημα διεκδίκησης των περιουσιών και προβαίνοντας σε μια ανάλυση της εγχώριας νομοθεσίας και των διεθνών διατάξεων να διακριβώσει αν μπορούν να υπάρξουν νομικές αξιώσεις εκ μέρους των Τσάμηδων.

Ευελπιστούμε ότι τα ευρήματα και συμπεράσματα της παρούσας μελέτης, θα βοηθήσουν στην περαιτέρω κατανόηση του θέματος.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΔΕΔΟΜΕΝΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ, ΑΠΑΡΧΗ ΤΣΑΜΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Κεφάλαιο 2

2.2.1 ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Τσαμουριά την περίοδο της τουρκοκρατίας, ονομαζόταν το κομμάτι της Ηπείρου, ανάμεσα στις εκβολές του Αχέροντα μέχρι το Βουθρωτό και τους πρόποδες της Ολύτσικας. Την περιοχή αυτή, το 1923 αποτελούσαν οι περιφέρειες των υποδιοικήσεων Παραμυθιάς, Φιλιατών, Πάργας και Μαργαριτίου και πρόκειται δηλαδή για την περιοχή της σημερινής Θεσπρωτίας.²

Σύμφωνα με τις πηγές του Ιστορικού Αρχείου του Υπ. Εξωτερικών (ΙΑΥΕ), σε εκείνη την περιοχή το 1923 ζούσαν 20.319 αλβανόφωνοι μουσουλμάνοι Τσάμηδες³, για την προέλευση των οποίων υπάρχουν πάρα πολλές εκδοχές. Κατά τη πρώτη εκδοχή, μετά την κατάληψη της περιοχής από τους Τούρκους το 1449, ελάχιστος αριθμός Τούρκων εγκαταστάθηκε στην περιοχή. Αυτός ο μικρός αριθμός Τούρκων κατάφερε να εξισλαμίσει βίαια πολλούς από τους Έλληνες χριστιανούς που ζούσαν ήδη εκεί. Οι «νεοφώτιστοι» μουσουλμάνοι, οι οποίοι απολάμβαναν μια πληθώρα οικονομικών προνομίων, έδιωξαν με τη σειρά τους όσους χριστιανούς αντιστάθηκαν. Σύμφωνα με τη Διβάνη, κατά τη διάρκεια ολόκληρης της Τουρκοκρατίας δεν εγκαταστάθηκε στην περιοχή Οθωμανός Τούρκος ή Αλβανός από την Αλβανία. Οι Τσάμηδες ήταν όλοι εξισλαμισθέντες ντόπιοι και για αυτό το λόγο υπήρχαν μεγάλες συγγένειες ανάμεσα στις μουσουλμανικές και χριστιανικές οικογένειες⁴.

---

² Λ. Διβάνη, «Ελλάδα και Μειονότητες», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1999, σελ.218

³ Ι.Α.Υ.Ε 1923, ΚτΕ/ ΑΠ/ 17, (18)

⁴ Β. Κραψίτης, «Η ιστορική αλήθεια για τους μουσουλμάνους Τσάμηδες», Αθήνα, 1992

Κατά τη δεύτερη εκδοχή σχετικά με την προέλευση, υποστηρίζεται από μελετητές, ότι κατά τον 13^ο και στις αρχές του 14^{ου} αιώνα ή και κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, Αλβανοί πέρασαν στην παλαιά Ήπειρο και στη συνέχεια εξαπλώθηκαν στην ευρύτερη περιοχή μέχρι και τον Αμβρακικό κόλπο. Αυτοί όπως και οι εξισλαμισθέντες μιλούσαν την αλβανική γλώσσα. Παρόλο που στην Ηπέιρο ζούσαν αρκετοί Αλβανοί πάντα ήταν λιγότεροι από τους ντόπιους. Οι Οθωμανοί προσπάθησαν μέσω του θρησκευτικού προσηλυτισμού να προσεταιριστούν τους Αλβανούς και φυσικά οι Αλβανοί αξιοποίησαν την ευκαιρία πλουτισμού που τους έδινε η αυτοκρατορία. Κατά τέτοιο τρόπο οικοδομήθηκε η συνεργασία Τούρκων και Αλβανών, η οποία είχε σαν αποτέλεσμα την αντιπαλότητα μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων Τσάμηδων στην Θεσπρωτία.⁵

Ωστόσο οι ελληνικές αρχές συντάσσονται με την εκδοχή της ελληνικότητας των πληθυσμών, ο οποίος εξισλαμίσθηκε βίαια με αποτέλεσμα να συνδεθεί με την Τουρκία

2.2.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η περιοχή αυτή σύμφωνα με τον αλβανικό μεγαλοϊδεατισμό και τους χάρτες της Μεγάλης Αλβανίας, ανήκε στην τελευταία. Κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, ωστόσο η περιοχή περιήλθε στα χέρια του ελληνικού στρατού και κατ' επέκταση αποδόθηκε στο ελληνικό κράτος.

Με τη Συνθήκη των Αθηνών το 1913 και σύμφωνα με το άρθρο 4 αυτής, αυτοί που κατοικούν στις οθωμανικές περιοχές, οι οποίες περιήλθαν στην Ελλάδα καθίστανται Έλληνες υπήκοοι. Ωστόσο έχουν τη δυνατότητα δια δηλώσεως να επιλέξουν την οθωμανική υπηκόοτητα.⁶ Σύμφωνα με αυτό το άρθρο οι περισσότεροι Τσάμηδες επέλεξαν την ελληνική υπηκόοτητα, ενώ ελάχιστοι από αυτούς πήραν την τουρκική και αναχώρησαν προς την Τουρκία. Λόγω των κακών συνθηκών διαβίωσης εκεί, επέστρεψαν στην Ελλάδα, όπου κατάφεραν να παραμείνουν και φαίνεται να ανακάλεσαν την απόφασή τους και να επέλεξαν ξανά την ελληνική υπηκόοτητα.

Ο λόγος επιλογής της ελληνικής ιθαγένειας, αποδίδεται μάλλον στη διατήρηση των μεγάλων τσιφλικιών τους στην Ήπειρο.

⁵ Λ. Διβάνη, «Ελλάδα και Μειονότητες», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1999, σελ. 219-220

⁶ ΦΕΚ Α' 229, 1913

Το έτος 1923 και η υπογραφή της συνθήκης της Λωζάννης είναι το γεγονός ορόσημο και η ουσιαστική απαρχή του Τσάμικου ζητήματος. Στη Συνθήκη της Λωζάννης, η οποία υπεγράφη στις 30/1/1923 μεταξύ των λοιπών διατάξεων συμφωνείται επίσης, η υποχρεωτική ανταλλαγή με βάση το θρήσκευμα μεταξύ των χριστιανών ορθοδόξων της Τουρκίας και των μουσουλμάνων της Ελλάδας με εκατέρωθεν εξαίρεση τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και τους μουσουλμάνους της Δ. Θράκης.

Οι Τσάμηδες, οι οποίοι είχαν την ελληνική ιθαγένεια, αλβανική καταγωγή και ήταν μουσουλμάνοι στο θρήσκευμα επί της ουσίας ενέπιπταν στην κατηγορία που προέβλεπε το άρθρο 1 της Σύμβασης για την ανταλλαγή των ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών του 1923, ωστόσο δεν υπήρχε καμία ιδιαίτερη μνεία για αυτούς στο κείμενο της Σύμβασης, καθώς επίσης ούτε για τους υπόλοιπους μουσουλμανικούς πληθυσμούς που κατοικούσαν στην περιοχή της Ηπείρου και της Δ. Μακεδονίας. Ωστόσο πιθανή συμπερίληψη αυτών, στους ανταλλάξιμους μουσουλμανικούς πληθυσμούς, θα χαρακτηριζόταν μάλλον προβληματική από τη στιγμή που οι Τσάμηδες συγκεκριμένα είχαν αλβανική καταγωγή και κανένα δεσμό με την Τουρκία.

Οι Αλβανοί, που προσπαθούσαν να κερδίσουν περισσότερα ερείσματα για το νεοσύστατο κράτος τους, αντιμετώπιζαν εκτός των άλλων και το πρόβλημα της ελληνικότητας της Β. Ηπείρου. Αποφάσισαν λοιπόν να χρησιμοποιήσουν ως αντιπερισπασμό και όπλο κατά της Ελλάδας τους μουσουλμάνους Τσάμηδες της Θεσπρωτίας. Για να μπορέσουν να διατηρήσουν αυτό το μοχλό πίεσης προς την ελληνική μειονότητα που διαβιούσε στη Β. Ήπειρο αυτό που έπρεπε να πετύχουν οι Αλβανοί πάση θυσία ήταν η παραμονή των Τσάμηδων στην ελληνική επικράτεια και η εξαίρεση τους από την ανταλλαγή. Η αλβανική αντιπροσωπεία έχοντας στο πλευρό της τον ισχυρό της σύμμαχο της την Ιταλία, τη χρησιμοποίησε προκειμένου να πιέσει την ελληνική πλευρά ώστε να μην συμπεριλάβει τους Τσάμηδες, δηλαδή τους μουσουλμάνους αλβανικής καταγωγής στο μέτρο της ανταλλαγής.

Ο Έλληνας εκπρόσωπός μας στη Συνδιάσκεψη, ο Δημήτρης Κακλαμάνος στις 19 Ιανουαρίου 1923 διευκρίνισε ότι η Ελλάδα δεν έχει την πρόθεση να στείλει Αλβανούς στην Τουρκία λέγοντας τα εξής: *« η Ελλάδα δεν έχει καμία πρόθεση να προχωρήσει στην ανταλλαγή των μουσουλμάνων αλβανικής καταγωγής. Οι Αλβανοί κατοικούν σε μια περιοχή σαφώς καθορισμένη, την Ήπειρο και παρ' όλο που η θρησκεία τους είναι*

ίδια με αυτή των Τούρκων, είναι διαφορετικής εθνικότητας»⁷ Ο ίδιος ο Βενιζέλος επίσης διαβεβαίωσε τον γ.γ της ΚτΕ Ντράμοντ ότι δεν θα συμπεριληφθούν στους ανταλλάξιμους όσοι Μουσουλμάνοι έχουν αλβανική καταγωγή.

Αναμφίβολα δημιουργεί ερωτηματικά η συγκαταβατική στάση της Ελλάδας απέναντι στο αλβανικό αίτημα παραμονής της μειονότητας των Τσάμηδων στην επικράτεια της, παρόλο που της παρέχεται συμβατικά το δικαίωμα να απαλλαγεί από αυτήν. Η εξήγηση που μπορεί να δοθεί εν προκειμένω είναι ότι η Ελλάδα, ούσα ήδη ηττημένη στη Λωζάννη προσπαθεί με κάθε τρόπο να μη χάσει περισσότερα. Γνωρίζοντας η ελληνική αντιπροσωπεία ότι η χώρα θα κληθεί να διαχειριστεί ένα τεράστιο προσφυγικό κύμα για το οποίο χρειάζεται τη συναίνεση της διεθνούς κοινότητας προκειμένου να της χορηγηθούν προσφυγικά δάνεια, προσπαθεί να φανεί διαλλακτική και να κερδίσει την έξωθεν καλή μαρτυρία.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημάνουμε ότι παρόλο που ο Κακλαμάνος δέχθηκε την εξαίρεση των μουσουλμάνων Τσάμηδων, δεν εννοούσε γενικώς και αορίστως όλους τους Τσάμηδες αλλά μόνο εκείνους που θα μπορούσαν να αποδείξουν επίσημα την άμεση αλβανική καταγωγή τους⁸. Το γεγονός αυτό θεωρήθηκε απαράδεκτο από την αλβανική κυβέρνηση η οποία υποστήριζε ότι θα ήταν αδύνατο για τους Τσάμηδες να προσκομίσουν πιστοποιητικά καταγωγής με αποτέλεσμα να σταλούν στην Τουρκία. Η αλβανική πλευρά προκειμένου να αποτρέψει ένα τέτοιο ενδεχόμενο, κινήθηκε προς όλες τις κατευθύνσεις. Αρχικά προσεγγίζοντας τις τρεις μεγάλες δυνάμεις, ζητώντας να παρέμβουν προς την ελληνική κυβέρνηση, ώστε να συμμορφωθεί με τις δεσμεύσεις της δήλωσης Κακλαμάνου και εν συνεχεία απευθύνθηκε στον γ.γ της ΚτΕ με προειδοποιητικό τόνο λέγοντας πως αν η Ελλάδα δεν τηρήσει τις δεσμεύσεις της, η Αλβανία προκειμένου να υπερασπιστεί τα δικαιώματα των ομοεθνών της, θα προχωρήσει σε ανταλλαγή του αλβανικού πληθυσμού της Ηπείρου με τους Έλληνες της Αλβανίας και θα εγκαταστήσει τους Τσάμηδες στις περιουσίες που θα εγκατέλειπαν οι Έλληνες κατά την αναχώρησή τους. Αυτή η προειδοποίηση δια στόματος Αχμέτ Ζογκού προς τον γ.γ της ΚτΕ, υποδήλωνε ξεκάθαρα αυτό που παρατηρήσαμε και παραπάνω, δηλαδή την τάση των

---

⁷ ΙΑΥΕ 1923-24, ΚτΕ/ ΑΠ/17,68

⁸ Οδηγίες Υπ.Εξωτερικών στις 25.10.1923 στις υποεπιτροπές που είχαν συσταθεί προς εξακρίβωση της αλβανικής ή μη καταγωγής των Τσάμηδων: « Θεωρούνται αλβανικής καταγωγής και εξαιρεταίοι οι κατοκούντες εν Ελλάδι μουσουλμάνοι Έλληνες υπήκοοι που δεν έχουν τουρκική συνείδηση και οι οποίοι εγεννήθησαν είτε εις την σημερινήν Αλβανίαν είτε εις την Ελλάδαν εκ πατρός γεννηθέντος εις την σημερινήν Αλβανίαν» ΙΑΥΕ 1923, ΚτΕ/ ΑΠ/17,18, α.π 31475

Αλβανών να χρησιμοποιήσουν τους Τσάμηδες ως αντίβαρο στην ελληνική μειονότητα και να συνδεθεί αμοιβαία η τύχη τους διαχρονικά.

Η Μεικτή Επιτροπή Προσφύγων (ΜΕΠ), η οποία είχε συσταθεί ήδη από την ΚτΕ, για να διαχειριστεί το ζήτημα της ανταλλαγής των προσφύγων, επιφορτίστηκε και με το έργο διάκρισης των ανταλλάξιμων ή μη, αλβανών μουσουλμάνων. Αποφάσισε λοιπόν ότι οι μουσουλμάνοι της Ηπείρου που είχαν αλβανική καταγωγή θα έπρεπε να εξαιρεθούν από το μέτρο της ανταλλαγής · προς το σκοπό της διαπίστωσης της αλβανικής καταγωγής συστάθηκε μια ειδική τριμελής αντιπροσωπεία που επισκέφθηκε την περιοχή και συναντήθηκε με διάφορες ομάδες, προκειμένου να διαπιστώσει αν όντως είχαν αλβανική καταγωγή ή όχι.

Τα συμπεράσματα στα οποία οδηγήθηκε ήταν τα εξής: ότι η μεγάλη πλειοψηφία των μουσουλμάνων που κατοικούσαν στην Ήπειρο δήλωναν πως ήταν τουρκικής καταγωγής και πως επιθυμούσαν να συμπεριληφθούν στην ανταλλαγή. Ενώ λίγες ομάδες Τσάμηδων δήλωναν ότι ήταν αλβανικής καταγωγής και ως εκ τούτου ζητούσαν να εξαιρεθούν του μέτρου. Τα συμπεράσματα της Αντιπροσωπείας κινούνταν στο ίδιο πνεύμα με τις οδηγίες που είχε αποστείλει η Επιτροπή με βάση τις οποίες θα γίνονταν η συλλογή των στοιχείων που θα όριζαν αν οι Τσάμηδες θα ενέπιπταν στο μέτρο της ανταλλαγής ή όχι. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε η αντιπροσωπεία, ήταν πως ο τόπος καταγωγής των ενδιαφερόμενων θα πρέπει να αποτελεί το πρωταρχικό στοιχείο για την εξαίρεση τους από την ανταλλαγή, ενώ θα έπρεπε να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη η σαφώς δεδηλωμένη εθνική συνείδηση, η γλώσσα και δευτερευόντως τα ήθη και τα έθιμα⁹.

Οι αποφάσεις αυτές ενόχλησαν την αλβανική κυβέρνηση καθώς οι πρώτες διαπιστώσεις της Αντιπροσωπείας, έρχονταν σε πλήρη αντίθεση με τις δικές της επιδιώξεις, παραμονής του τσαμικού πληθυσμού στην ευρύτερη περιοχή της Τσαμουρίας. Έτσι λοιπόν η αλβανική πλευρά με τη σειρά της αμφισβήτησε την εγκυρότητα της μεθοδολογίας που ακολούθησε η Αντιπροσωπεία, υποστηρίζοντας αφενός ότι το κριτήριο του τόπου καταγωγής δεν θα μπορούσε να εφαρμοστεί για τους Τσάμηδες καθώς αποτελούν έναν αυτόχθονα πληθυσμό και αφετέρου ότι η δεδηλωμένη επιθυμία της πλειονότητας των Τσάμηδων να μεταναστεύσουν, ήταν προϊόν των πιέσεων και άσκησης βίας εκ μέρους της ελληνικής κυβέρνησης, μην επιτρέποντας στους ανθρώπους αυτούς να εκφράσουν ελεύθερα την επιθυμία τους να

---

⁹ Ladas, *The exchange of Minorities*, Macmillan Company, σελ.384,385

εξαιρεθούν της ανταλλαγής¹⁰. Συνεπώς υποστήριξε ότι θα έπρεπε να ληφθεί υπόψη αποκλειστικά το στοιχείο της γλώσσας για τον καθορισμό της καταγωγής των μουσουλμάνων της Ηπείρου. Η ελληνική πλευρά δεν δυσκολεύτηκε να αντικρούσει τα επιχειρήματα των Αλβανών καθώς η άποψη της σχετικά με την αδυναμία του γλωσσικού κριτηρίου ως καθοριστικού για την εξαίρεση ή μη στην ανταλλαγή συνέπιπτε με την άποψη της Αντιπροσωπείας. Πιο συγκεκριμένα, ο γλωσσικός παράγοντας σε περιοχές με έντονη πληθυσμιακή ανάμιξη έχανε τη σημασία του, καθώς οι άνθρωποι που διαβιούσαν στις περιοχές προκειμένου να μπορούν να συνεννοούνται και να διευκολύνουν την μεταξύ τους επικοινωνία γνώριζαν παραπάνω από μια γλώσσες.

Η κατάσταση που επικρατούσε την εποχή εκείνη είναι πραγματικά χαώδης. Όπως παρατηρεί και η Μαντά, οι Τσάμηδες της Ηπείρου δεν φαίνεται να είχαν σαφώς διαμορφωμένη εθνική συνείδηση. Περισσότερο από Αλβανοί ή Τούρκοι ήταν και αισθάνονταν μουσουλμάνοι.¹¹

Συνεπώς για αυτούς το στοιχείο της θρησκείας ήταν αυτό που έπαιξε τον μεγαλύτερο ρόλο για τον αυτοπροσδιορισμό τους και αυτό εξηγεί τη μεγάλη σύγχυση και αναποφασιστικότητα που επικρατούσε σχετικά με τον αν έπρεπε να λάβουν μέρος στην ανταλλαγή ή όχι.

Η αλβανική και ελληνική κυβέρνηση αντίστοιχα έσπευσαν να εκμεταλλευτούν αυτή τη σύγχυση προκειμένου να προβάλει η κάθε μια εκατέρωθεν τα συμφέροντα της.

Για τη μεν Αλβανία, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι είχε άμεσο συμφέρον να διατηρήσει τους Τσάμηδες της Ηπείρου στις εστίες τους και να τους χρησιμοποιήσει όχι μόνο ως μοχλό πίεσης και ως αντίβαρο στην ελληνική μειονότητα που διαβιούσε στη νότια πλευρά της Αλβανίας αλλά και ως φορέα της αλβανικής προπαγάνδας. Ο κίνδυνος, ανάπτυξης προπαγανδιστικής δραστηριότητας εντός της Ελλάδας, χρησιμοποιώντας μεμονωμένα άτομα και ομάδες στην Ήπειρο οι οποίες ως στόχο θα είχαν την καλλιέργεια της αλβανικής εθνικής συνείδησης στους Τσάμηδες θα είχε ως αποτέλεσμα να πειστούν να μην λάβουν μέρος στην ανταλλαγή. Πιθανή μη

---

¹⁰ League of Nations, C.399.1924 VII, GENEVA 18.8.1924,

“Exemption des Musulmans sujets grecs d'origine albanaise de l'échange des populations grecques et turques - Communiqué les observations du gouvernement albanais à ce sujet et demande que la question soit à nouveau mise à l'ordre du jour de la prochaine session du Conseil - Document du Conseil C.399.1924.VII”

¹¹ E. Μαντά, «Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου», IMXA, Θεσσαλονίκη, 2004, σελ.34

συμμετοχή των Τσάμηδων στην ανταλλαγή θα αποτελούσε έρεισμα για την Αλβανία προστασίας των δήθεν αλβανικών πληθυσμών με αποτέλεσμα επέμβασης της Αλβανίας στα εσωτερικά της Ελλάδας αλλά και εδαφικών διεκδικήσεων στην ελληνική επικράτεια¹². Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι η αλβανική πλευρά ήθελε να διατηρήσει τους Τσάμηδες στην περιοχή όχι μόνο για να τους χρησιμοποιήσει ως αντίβαρο αλλά για λόγους οικονομικούς, λόγω των μεγάλων εκτάσεων γης που διατηρούσαν στην περιοχή.

Η ελληνική κυβέρνηση, βλέποντας ότι η κατάσταση έχει ξεφύγει και αντιλαμβανόμενη όλων των κινδύνων που ελλοχεύουν από μια πιθανή δημιουργία αλβανικής προπαγάνδας στο εσωτερικό της χώρας, η οποία μακροπρόθεσμα θα εκφραζόταν ως επέμβαση σε εσωτερικά ζητήματα, προσπάθησε να δημιουργήσει ένα ρεύμα εκούσιας μετανάστευσης προς την Τουρκία, χρησιμοποιώντας τους μουφτήδες.

Οι μουφτήδες ως θρησκευτικοί άρχοντες είχαν ιδιαίτερη επιρροή στον πληθυσμό και η ελληνική κυβέρνηση θεωρούσε ότι θα μπορούσαν να μεταστρέψουν τα πνεύματα και να ενισχύσουν το ρεύμα ανταλλαγής. Επιπλέον πίστευε ότι πιθανά αν κάποιοι Τσάμηδες αποφάσιζαν να φύγουν για την Τουρκία, η απόφαση αυτή θα επηρέαζε και άλλους συμπαρασύροντάς τους στην επιλογή της συμμετοχής στην ανταλλαγή.

Το ζήτημα της ανταλλαξιμότητας των μουσουλμάνων Τσάμηδων, ταλάνισε αρκετά τη ΜΕΠ, η οποία προσπαθούσε να βρει αυτό το καθοριστικό στοιχείο πάνω στο οποίο θα δομούνταν η ανταλλαγή. Το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε τον Ιούνιο του 1925 ήταν ότι οι πληθυσμοί δεν είχαν ιδέα για την καταγωγή τους, ήταν πάνω από όλα μουσουλμάνοι, και ότι η επιθυμία μετανάστευσης συνδεόταν περισσότερο με την αβεβαιότητα και την ανησυχία που ένιωθαν για το μέλλον τους.

Επιπλέον η στάση των περισσότερων εξ' αυτών καθορίζονταν από το πρόβλημα των περιουσιών τους, καθώς όσοι θεωρούσαν ότι πηγαίνοντας στην Τουρκία θα έπαιρναν γη, δήλωναν τουρκική καταγωγή ενώ όσοι πίστευαν ότι θα καταφέρουν να διατηρήσουν τις περιουσίες τους στην Ήπειρο δήλωναν Αλβανοί¹³.

Έτσι λοιπόν η εξεύρεση της συμβιβαστικής λύσης θα ήταν να αναχωρήσουν για την Τουρκία όσοι το επιθυμούσαν και οι υπόλοιποι να εξαιρεθούν από το μέτρο της ανταλλαγής.

---

¹² ΙΑΥΕ, 1923-1924, ΚτΕ/ΑΠ/17,68 αναφορά της υποεπιτροπής Μαργαριτίου στις 9.12.1923

¹³ Λ. Διβάνη, «Ελλάδα και Μειονότητες», εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 1999, σελ. 234

Η Ελλάδα έκανε με την Τουρκία μια συμφωνία, σύμφωνα με την οποία η Τουρκία ανακοίνωσε πως θα δεχόταν 5.000 μουσουλμάνους της Θεσπρωτίας. Η ελληνική πλευρά θεωρούσε πως αυτό θα άνοιγε τον δρόμο για μελλοντική λύση του ζητήματος καθώς την πρώτη μεταναστευτική ροή θα ακολουθούσαν και άλλες.

Η αλβανική πλευρά ενημερώθηκε για τη συμφωνία αλλά και για τη στάση της Τουρκίας σχετικά καθυστερημένα, διαμαρτυρόμενη τόσο στη Μικτή Επιτροπή όσο και στον γ.γ της ΚτΕ, ότι οι κινήσεις αυτές μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, έρχονται σε πλήρη αντίθεση με τη δέσμευση της ελληνικής πλευράς τον Ιανουάριο του 1923, δια στόματος Κακλαμάνου.

Παράλληλα, με όλα αυτά τα γεγονότα, η ελληνική κυβέρνηση είχε να αντιμετωπίσει και ένα άλλο μεγάλο ζήτημα, αυτό της διαχείρισης των προσφυγικών ροών από την Τουρκία καθώς σύμφωνα με τα όσα είχαν συμφωνηθεί με την Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ), καλούνταν να βρει και να παραχωρήσει 5 εκατομμύρια στρέμματα γης προκειμένου να εγκατασταθούν οι πρόσφυγες.

Ήδη από το 1923 είχε προβεί στην έκδοση νόμων και νομοθετικών διαταγμάτων σχετικών με απαλλοτριώσεις και επιτάξεις κτημάτων και γαιών, τα οποία θα δίνονταν στους πρόσφυγες. Η νομοθεσία αυτή επηρέαζε άμεσα τους Τσάμηδες αλλά και τους Αλβανούς που διαβιούσαν στην Ήπειρο, καθώς όπως αναφέραμε ήταν κάτοχοι μεγάλων εκτάσεων. Επιπλέον, η χαοτική κατάσταση που επικρατούσε σχετικά με το αν θα εντάσσονταν στην ανταλλαγή ή όχι δημιουργούσε και νομικού περιεχομένου ζητήματα. Καθώς στην περίπτωση ανταλλαξιμότητας τους οι περιουσίες τους θα περιλαμβάνονταν στο γενικό συμψηφισμό των ελληνικών και τουρκικών περιουσιών όπως προέβλεπε η συνθήκη χωρίς να γεννιούνται επιπλέον αξιώσεις εκ μέρους τους προς το ελληνικό κράτος. Όσο λοιπόν εκκρεμούσε η υπόθεση ένταξης τους στην ανταλλαγή και οι νόμοι περί απαλλοτρίωσης αφορούσαν και στις δικές τους περιουσίες αυτό οδηγούσε σε αποζημιώσεις που το ελληνικό κράτος έπρεπε να καταβάλει σε μια δυσχερή οικονομική συγκυρία.

Ενώ όλα τα μέτωπα ήταν ανοιχτά αλλά η λύση του τσαμικού διαφαινόταν βιώσιμη με βάση τη Συμφωνία Ελλάδας – Τουρκίας για την αποδοχή 5.000 Τσάμηδων, η αλλαγή του πολιτειακού καθεστώτος και το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1925, οδήγησε στην κατάρρευση όλων των διαπραγματεύσεων και συμφωνιών με αποτέλεσμα να χαθεί η ιστορική ευκαιρία λύσης του Τσάμικου.

Στις 25 Ιουνίου του 1925 ο στρατηγός Πάγκαλος ανέτρεψε με στρατιωτικό πραξικόπημα τη νόμιμη κυβέρνηση Μιχαλακόπουλου και διαφάνηκε μια νέα δυναμική στις ελληνοαλβανικές σχέσεις. Ο ίδιος όντας δηλωμένος σύμμαχος και φίλος των Αλβανών, ήταν αποφασισμένος να προβεί σε οποιαδήποτε κίνηση χρειαστεί προκειμένου να επέλθει ομαλοποίηση στις διμερείς σχέσεις.

Αυτή η σχηματική παράθεση των βασικών ιστορικών γεγονότων, θα μας βοηθήσει να περάσουμε στην ανάλυση της νομοθεσίας της περιόδου και στις αξιώσεις και τις διεκδικήσεις των Τσάμηδων απέναντι στο ελληνικό κράτος.

2.2.3 ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ 1920-1939

Η ύπαρξη της μεγάλης ιδιοκτησίας, δηλαδή η ύπαρξη μεγάλων εκτάσεων οι οποίες βρίσκονταν στην κατοχή ενός ιδιώτη πολλές φορές («τσιφλικά») και στις οποίες εργαζόνταν υποχρεωτικά οι κολίγοι, ήταν ανέκαθεν ένα πρόβλημα που αντιμετώπιζε το ελληνικό κράτος καθώς δεν μπορούσαν να δημιουργηθούν μικρού ή μεσαίου μεγέθους παραγωγικές μονάδες, οι οποίες θα έδιναν την ευκαιρία σε περισσότερους αγρότες να απασχοληθούν. Το πρόβλημα αυτό, το οποίο άρχισε σταδιακά να λύνεται με τον επαναστατικό αγώνα του 1821 και την προοδευτική διανομή των εθνικών γαιών επανήλθε στο προσκήνιο μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας το 1881 και της Ηπείρου και της Μακεδονίας το 1913. Οι ελληνικές κυβερνήσεις προσπάθησαν ήδη από το 1917 να αντιμετωπίσουν το ζήτημα, χωρίς ωστόσο μεγάλη επιτυχία. Τα επόμενα χρόνια η άφιξη των προσφύγων από την Μικρά Ασία ενέτεινε το πρόβλημα καθώς το ελληνικό κράτος είχε αναλάβει την υποχρέωση απέναντι στην Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ), να βρει και να παραχωρήσει σε αυτούς 5 εκατομμύρια στρέμματα γης. Σαφώς η ύπαρξη μεγάλης ιδιοκτησίας, δυσχέραινε κατά πολύ αυτό το εγχείρημα με αποτέλεσμα η ελληνική κυβέρνηση να προβεί σε ριζική αναδιανομή γης, στο πλαίσιο της οποίας απαλλοτριώθηκε όχι μόνο η μεγάλη αλλά και η μεσαίου μεγέθους ιδιοκτησία.

Οι πρώτες κινήσεις του έλληνα νομοθέτη, σχετικές με την εξεύρεση λύσης για το ζήτημα της αποκατάστασης των προσφύγων ξεκίνησαν ήδη από το 1922. Το πρώτο βήμα ήταν η δημιουργία του Ταμείου Περιθάλψεως, το οποίο προσπάθησε να

αντιμετωπίσει τις αντίξοες καταστάσεις που είχαν δημιουργηθεί με όσα μέσα διέθετε. Καθώς το προσφυγικό κύμα αύξανε η ελληνική κυβέρνηση, προέβη στην έκδοση των πρώτων διαταγμάτων, σχετικών με την δέσμευση ή και απαλλοτρίωση γαιών και περιουσιών. Το 1922 με το νομοθετικό διάταγμα «*Περί επιτάξεως ακινήτων δι' εγκατάστασιν προσφύγων και απαλλοτριώσεως οικοπέδων δι' ανέγερση προσφυγικών συνοικισμών*»¹⁴, φαίνεται να επηρέασε και την ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου όπου παρατηρήθηκαν ανησυχίες σχετικά με την εξέλιξη των πραγμάτων.

Η κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα, είχε προβεί τον Φεβρουάριο του 1923, στη λήψη μιας σειράς αποφάσεων που αφορούσαν στην αναγκαστική απαλλοτρίωση ιδιωτικών κτημάτων και στην παραχώρηση δημόσιων και κοινοτικών εκτάσεων για την εγκατάσταση των προσφύγων που έφθαναν από τη Μικρά Ασία και την αποκατάσταση των ακτημόνων καλλιεργητών. Με τις ίδιες αποφάσεις οριζόταν και ο τρόπος καταβολής των αποζημιώσεων στους δικαιούχους. Σε κάποιες περιπτώσεις επιτράπη η κατάληψη ακινήτων και χωρίς να έχει καταβληθεί η αποζημίωση.

Η πιεστική ανάγκη αποκατάστασης των προσφύγων δεν μπόρεσε να επιτευχθεί με το παραπάνω διάταγμα, αναγκάζοντας το ελληνικό κράτος να συνεχίσει με μεγαλύτερη ένταση τη διαδικασία απαλλοτριώσεων. Με βάση το Νομοθετικό Διάταγμα της 15^{ης} Φεβρουαρίου 1923 «*Περί αποκαταστάσεως ακτημόνων καλλιεργητών*»,¹⁵ θεσπίστηκε η παραχώρηση δημόσιων, δημοτικών, και κοινοτικών κτημάτων καθώς και η ολοκληρωτική αναγκαστική απαλλοτρίωση ιδιωτικών για την αποκατάσταση επίμορτων καλλιεργητών και προσφύγων. Ως αποζημίωση, οριζόταν η τιμή που αυτά κατά μέσο όρο είχαν στην πριν από το τέλος του 1914 πενταετία, με μια δυνητική προσαύξηση 40 τοις εκατό και όχι η τρέχουσα αξία των κτημάτων. Η παραπάνω αποζημίωση θα καταβάλλονταν σε ομολογίες¹⁶.

Αυτή η ριζική αναδιανομή της γης, η οποία επιτεύχθηκε μέσω νόμων και νομοθετικών διαταγμάτων την περίοδο εκείνη αποτέλεσε τον κύριο λόγο ρήξης των Τσάμηδων με το ελληνικό κράτος. Όπως αναφέραμε και παραπάνω οι περισσότεροι από αυτούς ήταν κάτοχοι μεγάλων και μεσαίων εκτάσεων καθώς και μικρότερων. Οι απαλλοτριώσεις που έλαβαν χώρα έπληξαν άμεσα και την οικονομική τους δραστηριότητα άλλα οδήγησαν ταυτόχρονα στην απώλεια τμήματος των

¹⁴ Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδας, τεύχος Α', 23.11.1922, αρ.243

¹⁵ Ν.Δ της 15.2.1923« Περί αποκαταστάσεως ακτημόνων καλλιεργητών», Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδας, τεύχος πρώτο, 5.3.1923, αρ.57, σελ 429

¹⁶ Δ. Μιχαλόπουλου, Σχέσεις Ελλάδας και Αλβανίας 1923-1928, σελ.33-34, οι Τσάμηδες θεωρούσαν ότι παίζοντας το μειονοτικό ή αλβανικό χαρτί θα εξαιρούνταν του κανόνα της γενικευμένης απαλλοτρίωσης.

περιουσιακών τους στοιχείων, για τα οποία ζητούσαν άμεση οικονομική ικανοποίηση από το ελληνικό κράτος.

Τον Ιούνιο του 1925 με την πραγματοποίηση του στρατιωτικού πραξικοπήματος, σημειώνεται μια πλήρης μεταστροφή της ελληνικής πολιτικής και το ζήτημα των Τσάμηδων τίθεται σε νέα βάση, καθώς προτεραιότητα αποτελεί η ενσωμάτωση τους στο ελληνικό κράτος και ο σεβασμός των δικαιωμάτων τους. Αυτή η μεταστροφή στηρίζεται κυρίως στη θέληση του δικτάτορα Παγκάλου να βελτιώσει τις διμερείς ελληνοαλβανικές σχέσεις, θεωρώντας ότι αυτή η ομαλοποίηση στις πολιτικές σχέσεις θα επέφερε και σημαντικά οικονομικά οφέλη με πρωταρχικό την οικονομική και εμπορική αναγέννηση της Ηπείρου.

Έτσι τον Φεβρουάριο του 1926, οι πρώτες κινήσεις που έκανε ο Πάγκαλος και οι οποίες σηματοδοτούσαν αυτή τη φιλική διάθεση απέναντι στην Αλβανία, ήταν σε πρώτη φάση η εξαίρεση όλων των Αλβανών της Ηπείρου από το μέτρο της υποχρεωτικής ανταλλαγής αποσπώντας σε αντάλλαγμα την απρόσκοπτη λειτουργία των μειονοτικών σχολείων στην Αλβανία (υπόσχεση που στην πράξη δεν εφαρμόστηκε ποτέ), διέταξε τη διάλυση όλων των βορειοηπειρωτικών συλλόγων, πρόσφερε αμνηστία σε όσους Τσάμηδες είχαν κατηγορηθεί για ανθελληνική προπαγάνδα ενώ επέτρεψε την εγγραφή Αλβανών φοιτητών στη Σχολή Ευελπίδων.

Κορύφωση αυτών των προσπαθειών αποτέλεσε η υπογραφή των τεσσάρων ελληνοαλβανικών συμβάσεων του 1926. Πιο συγκεκριμένα οι Συμβάσεις ήταν οι εξής: «*Περί εκδόσεως εγκληματιών*»¹⁷, η οποία είχε ως στόχο να παρεμποδίσει τη διαφυγή ληστών από την Ελλάδα στην Αλβανία, «*Περί ιθαγένειας*»¹⁸, η οποία ρύθμιζε ζητήματα αμφισβητούμενης ιθαγένειας, «*Περί εγκαταστάσεως και προξενικής υπηρεσίας*»¹⁹ και αφορούσε σε θέματα αντιπροσώπευσης του ενός κράτους στο άλλο και η τελευταία σύμβαση «*Περί εμπορίου και ναυτιλίας*»²⁰, είχε ως στόχο την ενίσχυση των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των δυο χωρών.

Όλες οι παραπάνω συμβάσεις εκτός από τη σύμβαση «*Περί εγκαταστάσεως και προξενικής υπηρεσίας*», κυρώθηκαν από την ελληνική Βουλή. Ο λόγος άρνησης κύρωσης της προαναφερθείσας εντοπίζεται στο περιεχόμενο της ίδιας της σύμβασης. Το άρθρο 3 αυτής όριζε ότι: «*Εν περιπτώσει αναγκαστικής απαλλοτριώσεως ή επιτάξεως εν ενί των δύο κρατών, οι υπήκοοι εκατέρου αυτών δεν θα υποβάλλονται,*

¹⁷ Ελληνική Δημοκρατία, Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τεύχος Α', 13.10.1928, αρ.212, σελ.1860

¹⁸ Ελληνική Δημοκρατία, Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τεύχος Α', 13.10.1928, αρ.212, σελ.1868

¹⁹ Α.Υ.Ε, Οκτώβριος 1927-1928, Α/4/1

²⁰ Ελληνική Δημοκρατία, Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τεύχος Α', 13.10.1928, αρ.212, σελ.1837

από της απόψεως ταύτης, επί του εδάφους του ετέρου, εις καθεστώς ήσσον ευνοϊκόν εκείνου εις ο υποβάλλονται οι ιθαγενείς ή υπήκοοι οιασδήποτε τρίτης δυνάμεως»

Συνεπώς, Αλβανοί υπήκοοι που διατηρούσαν κτήματα στην Ελλάδα και τα οποία απαλλοτριώθηκαν, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη διάταξη θα δικαιούνταν μεγαλύτερη αποζημίωση από εκείνη που προβλέπονταν βάσει της αγροτικής νομοθεσίας και ειδικότερα βάσει του νομοθετικού διατάγματος της 15.02.1923, «*Περί αποκαταστάσεως ακτημόνων καλλιεργητών*» που αναφέραμε και παραπάνω.

Παρά τις προβλέψεις της νομοθεσίας, συμφωνήθηκαν όντως ευνοϊκότερες ρυθμίσεις για Βρετανούς, Ιταλούς και κάποιους Τούρκους υπηκόους που διατηρούσαν κτηματική περιουσία στην Ελλάδα²¹, με αποτέλεσμα οι Έλληνες να λαμβάνουν χαμηλότερη αποζημίωση σε σχέση με αυτούς.

Είναι χρήσιμο επιπλέον να σημειωθεί ότι η συνολική έκταση των αλβανικών κτημάτων στην Ελλάδα, με βάση τους υπολογισμούς του Υπουργείου Γεωργίας ήταν περίπου ένα εκατομμύριο στρέμματα. Αν η Ελλάδα μπόρεσε να καταβάλει μεγαλύτερες αποζημιώσεις για τους Βρετανούς, Ιταλούς και Τούρκους σίγουρα δεν θα μπορούσε να κάνει το ίδιο και για τους Αλβανούς λόγω της μεγάλης έκτασης των απαλλοτριωμένων περιουσιών τους, καθώς το οικονομικό βάρος που θα συνεπαγόταν αυτή η διακριτική μεταχείριση των αλβανών υπηκόων θα ήταν εξοντωτικό για το ελληνικό κράτος.²²

Για τον λόγο αυτό, η συγκεκριμένη σύμβαση δεν ψηφίστηκε από την ελληνική Βουλή, γεγονός που προκάλεσε σχετική αναταραχή στην ομαλότητα των σχέσεων που είχε αναπτυχθεί στο προηγούμενο διάστημα. Στις αντιδράσεις των αλβανών αξιωματούχων το Υπουργείο Εξωτερικών, απάντησε κατηγορηματικά ότι δεν είναι δυνατόν οι ξένοι να αποτελέσουν αντικείμενο ευνοϊκότερης μεταχείρισης απ' ότι οι Έλληνες²³ και επιπλέον κατέστησε σαφές ότι οι Αλβανοί κτηματίες δεν θα αποζημιωθούν με μεγαλύτερα ποσά. Όπως θα δούμε παρακάτω η Αλβανία προσπάθησε με θεμιτά και αθέμιτα μέσα να λάβει τις οικονομικές αποζημιώσεις που θεωρούσε πως τις αναλογούν.

Η βραχύβια διακυβέρνηση του Στρατηγού Παγκάλου, όπως φαίνεται δημιούργησε περισσότερα προβλήματα από όσα μπόρεσε να επιλύσει. Σε ένα ήδη χαοτικό

---

²¹ Για τις αποζημιώσεις αυτών το ελληνικό κράτος κατόπιν συμφωνιών είχε υποχρεωθεί να καταβάλει σε μετρητά, ποσά 14 φορές μεγαλύτερα από εκείνα που καταβάλλονταν σε έλληνες ιδιοκτήτες, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα 1978, τ.ΙΕ', σελ.297

²² ΑΥΕ, 1928, Α/4/1, απ.4343, Πολίτης προς Μιχαλακόπουλο, Αθήνα 17/4/1928

²³ ΑΥΕ, 1928, Α/4/1, Μιχαλακόπουλος προς Σταυρή, αρ.22794, Αθήνα 20/7/1928

περιβάλλον που οι βασικές προσπάθειες της επίσημης ελληνικής κυβέρνησης κινούνταν γύρω από το ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών και της εξεύρεσης μια συμβιβαστικής λύσης, η παγκαλική δικτατορία με τις ενέργειες στις οποίες προέβη μετατόπισε εντελώς τη φύση του τσάμικου ζητήματος. Ο λόγος για τον οποίο η ελληνική κυβέρνηση προσπαθούσε όσο το δυνατόν γρηγορότερα να κλείσει το ζήτημα ανταλλαξιμότητας ή μη, ήταν κυρίως το επερχόμενο προσφυγικό ρεύμα. Όπως είδαμε και παραπάνω, οι απαλλοτριώσεις τις περιόδου ήταν εκτεταμένες. Χωρίς να έχει κριθεί ακόμα το status των Τσάμηδων(σχετικά με το αν ήσαν ανταλλάξιμοι ή όχι) δημιουργούνταν μια πληθώρα εκκρεμοτήτων, η οποία μεταφράζονταν σε οικονομικές αξιώσεις των Τσάμηδων προς το ελληνικό κράτος. Την αποφασιστική στιγμή που θα λυνόταν εν μέρει η κατάσταση αυτή με τη φυγή 5000 Τσάμηδων προς την Τουρκία, η αλλαγή του πολιτειακού καθεστώτος και η δήλωση της Ελλάδας το 1926 ότι είναι διατεθειμένη να δεχτεί όλους του Τσάμηδες στο έδαφός της μετατρέπει πλήρως το σκηνικό. Τώρα πια η ελληνική ηγεσία μετατοπίζει όλο της έργο από την ανταλλαγή στην ενσωμάτωση τους στην ελληνική επικράτεια. Επιπλέον η απόφαση για εξαίρεση των Τσάμηδων από την ανταλλαγή, καθώς και οι συνεχείς υπαναχωρήσεις σχετικά με τη φυγή τους ή όχι προς την Τουρκία και η παράλληλη προσπάθεια της ελληνικής πλευράς να διαχειριστεί τον μεγάλο αριθμό προσφύγων που καταφθάνουν από τη Μικρά Ασία περιέπλεξαν ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των εκκρεμοτήτων που δημιούργησε αυτή η υπόθεση και των όσων ήδη περιγράψαμε είναι οι περιπέτειες των κατοίκων των χωριών Γαρδίκι και Δραγουμή ή Δραγούμι. Πιο συγκεκριμένα, την περίοδο της άφιξης του προσφυγικού ρεύματος, ένας αριθμός μικρασιατών προσφύγων στάλθηκε στην Τσαμουριά μετά την επικείμενη ανταλλαγή πληθυσμών. Το 1924 πολλοί Τσάμηδες και κυρίως από τα χωριά Γαρδίκι και Δραγούμι, άφησαν τις εστίες τους και πήγαν στην Πάργα όπου περίμεναν πλοία για να τους μεταφέρουν στην Τουρκία. Στις περιουσίες που άφησαν, η εποικιστική υπηρεσία Πρεβέζης εγκατέστησε κάποιες γεωργικές οικογένειες προσφύγων, οι οποίοι καλλιέργησαν τις εκτάσεις αυτές και έγιναν αυτάρκεις. Από το 1925 και μετά που ματαιώθηκε η ανταλλαγή, οι Τσάμηδες άρχισαν να επιστρέφουν ζητώντας πίσω τα κτήματα και τα σπίτια τους. Οι πρόσφυγες αρνήθηκαν όπως ήταν αναμενόμενο να παραχωρήσουν αμαχητί τον μόχθο τους και δημιουργήθηκε μια τεράστια διαμάχη μεταξύ τους²⁴. Οι

---

²⁴ Λ. Διβάνη, «Ελλάδα και Μειονότητες», εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα, 1999, σελ. 237-238

απαλλοτριώσεις που έλαβαν χώρα την περίοδο της δεκαετίας του 1920 έπληξαν και τους Τσάμηδες, επιπλέον όσοι από αυτούς είχαν φύγει πια επέστρεφαν και ζητούσαν πίσω την περιουσία τους. Με την απόφαση εξαίρεσης από την ανταλλαγή και παραμονής τους στην Ελλάδα, δικαιωματικά ζητούσαν αυτά που είχαν απολέσει.

Όπως αναλύσαμε παραπάνω, η υπογραφή των 4 ελληνοαλβανικών συμβάσεων που αφορούσαν διάφορους τομείς των διμερών σχέσεων ήταν εξαιρετικά σημαντικές. Ωστόσο η μη κύρωση της μιας από το ελληνικό κοινοβούλιο προκάλεσε τη μήνιν των Αλβανών και πάλι οι σχέσεις των δύο χωρών άρχισαν να δοκιμάζονται. Η αλβανική κυβέρνηση δεν άργησε να πάρει θέση καθώς αναμίχθηκε ενεργότερα και ως αυτόκλητη προστάτιδα των Τσάμηδων τους χρησιμοποίησε για ακόμη μια φορά προκειμένου να αποκομίσει ίδια οφέλη.

Ξεκίνησε λοιπόν μια σειρά προσφυγών στην Γενική Γραμματεία της ΚτΕ κατά της Ελλάδας εκτοξεύοντας σειρά κατηγοριών με σημαντικότερες τις εξής:

- A) τη λήψη περιοριστικών μέτρων σε κτήματα Τσάμηδων υπέρ των προσφύγων
  - B) οι πρόσφυγες που παρέμεναν στην περιοχή της Τσαμουριάς δυσκόλευαν τη ζωή των Τσάμηδων
  - Γ) την επιμονή της Ελλάδας να στρατολογεί Τσάμηδες
  - Δ) το ότι τα δημοτικά και κοινοτικά συμβούλια δεν ήταν αιρετά αλλά διορισμένα
  - E) ότι ο νόμος περί απαλλοτριώσεων εφαρμόζονταν μεροληπτικά κατά των Τσάμηδων
- Στ) το ότι δεν υπήρχε ούτε ένα σχολείο αλβανικής γλώσσας στην περιοχή
- Σαφώς η ελληνική πλευρά αντέκρουσε μια προς μια αυτές τις κατηγορίες και η ΚτΕ δεν τις έλαβε σοβαρά υπ' όψιν.

Με το κίνημα Κονδύλη της 22^{ης} Αυγούστου του 1926, είχε ανατραπεί ο Πάγκαλος και η τρέχουσα κυβέρνηση δεν φαινόταν διατεθειμένη να προβεί στις παραχωρήσεις του προκατόχου της, τη στιγμή που η αλβανική πλευρά δεν είχε τηρήσει τις δικές της δεσμεύσεις σχετικά με το σεβασμό της ελληνικής μειονότητας που διαβιούσε στη νότια πλευρά της χώρας.

Τα Τίρανα ωστόσο δεν εγκατέλειψαν την προσπάθεια διεκδίκησης μεγαλύτερης αποζημίωσης και απέστειλαν εκπροσώπους στην Ελλάδα για ανεπίσημες συζητήσεις με φορείς του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών. Παράλληλα συνέχιζε η αλβανική πλευρά να ζητά προνομιακή διευθέτηση του ζητήματος ανάλογη με εκείνη προς τους

Βρετανούς, Ιταλούς και Βέλγους²⁵, διατεινόμενη ότι η συνολική έκταση των κτημάτων ανέρχονταν στα 500.000 στρέμματα. Σαφώς η αποστολή των αλβανών αξιωματούχων δεν είχε κανένα αποτέλεσμα.

Αυτό που για την ελληνική πλευρά θεωρούνταν λήξαν, για την αλβανική εκλαμβάνονταν ως εκκρεμότητα. Το ζήτημα της αποζημίωσης των αλβανικών κτημάτων δεν έληξε σε όλη την περίοδο του μεσοπολέμου και αποτέλεσε την έντονη αφορμή για τη δημιουργία ενός κλίματος δυσπιστίας και καχυποψίας, οδηγώντας τις ελληνοαλβανικές σχέσεις για άλλη μια φορά σε αδιέξοδο.

Επόμενη κίνηση της αλβανικής πλευράς ήταν να προσφύγει στην ΚτΕ²⁶. Θέλοντας να πιέσει ακόμα περισσότερο την ελληνική κυβέρνηση κατέθεσε στη μειονοτική γραμματεία της ΚτΕ καταγγελία κατά της Ελλάδας²⁷, επικαλούμενη το άρθρο 11²⁸. Το περιεχόμενο της καταγγελίας είχε δύο σκέλη. Αφενός η διευθέτηση του ζητήματος των κτημάτων –που ενδιέφερε και περισσότερο την Αλβανία- και αφετέρου η κακή μεταχείριση των Τσάμηδων και η μη ικανοποίηση των μειονοτικών τους δικαιωμάτων όπως η στέρηση εκπροσώπησης Τσάμηδων σε κοινοτικά συμβούλια, η στέρηση του δικαιώματος του εκλέγεσθαι καθώς επίσης και η μη λειτουργία σχολείων για τη διδασκαλία της αλβανικής γλώσσας και η εν γένει διακριτή μεταχείριση τους από τους υπόλοιπους Έλληνες.

Το θέμα συζητήθηκε στην 50^η Σύνοδο του Συμβουλίου της ΚτΕ²⁹. Ο αλβανός εκπρόσωπος αφενός ζήτησε την κύρωση της σύμβασης *«Περί εγκαταστάσεως και προξενικής υπηρεσίας»* και αφετέρου αναφορικά με τους Τσάμηδες υποστήριξε ότι μεγάλο μέρος της περιουσίας τους είχε δοθεί σε πρόσφυγες. Η ελληνική πλευρά εξήγησε ότι τα μέτρα απαλλοτριώσεων έλαβαν χώρα σε μεγάλη έκταση στην Ελλάδα με σκοπό την αποκατάσταση των προσφύγων και τα μέτρα αυτά έπληξαν τόσο τους Έλληνες όσο και ξένους υπηκόους και οι αποζημιώσεις ήταν ίδιες για όλους.

Η Αλβανία η οποία είχε σχηματίσει άσχημη εικόνα στους κύκλους της ΚτΕ, λόγω των συνεχών προσφυγών σε αυτή δεν κατόρθωσε να ικανοποιήσει τα αιτήματά της. Επιπλέον δέχθηκε σφοδρή κριτική για την επίκληση του άρθρου 11, υπενθυμίζοντας

---

²⁵ Νόμος 4245 της 26/7-1/8 1929 «Περί κυρώσεως του από 23/3/1929 Ν.Δ «περί κυρώσεως των μεταξύ Ελλάδος και Αγγλίας, Ελλάδος και Βελγίου και Ελλάδος και Ιταλίας συμφωνιών περί εξαγοράς κτημάτων και υπηκόων αυτών»

²⁶ 10.04.1928, η επίσημη προσφυγή στο Συμβούλιο της ΚτΕ

²⁷ Λ. Διβάνη, «Ελλάδα και Μειονότητες», εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1999, σελ.234

²⁸ Αφορούσε σε ζητήματα που ήταν δυνατό να θέσουν σε κίνδυνο τις ομαλές σχέσεις μεταξύ εθνών ή την παγκόσμια ειρήνη.

²⁹ PRO/FO, 371/12925, 50th Session of the Council, League of Nations. Extract from the Final Minutes of the 2nd Meeting Public and Private on the 5th June 1928, Geneva.

της, ότι ο σκοπός τους διεθνούς συστήματος μειονοτικής προστασίας ήταν να μη μεταβληθούν οι μειονότητες σε μοχλό ξένης επέμβασης στα εσωτερικά.³⁰

Συνέστησε λοιπόν σχετικά με τις αποζημιώσεις των κτημάτων διμερείς διαπραγματεύσεις, χωρίς να ασχοληθεί το Συμβούλιο περαιτέρω και αναφορικά με τους Τσάμηδες προτάθηκε επίσης η μη ανάμειξη του Συμβουλίου. Πράξη η οποία αναδεικνύει ότι η Αλβανία δεν είχε κανένα λόγο να προστατεύσει τα δικαιώματα των Τσάμηδων, οι οποίοι ήταν Έλληνες υπήκοοι και να λειτουργεί ως αυτόκλητη προστάτιδα αυτών, χρησιμοποιώντας μάλιστα την ΚτΕ με δόλιο τρόπο.

Τα επόμενα χρόνια η επανεκλογή του Βενιζέλου σηματοδότησε μια νέα και πιο ήρεμη φάση στις σχέσεις των δύο χωρών, καθώς προτεραιότητα της εξωτερικής του πολιτικής ήταν η ευρύτερη εξομάλυνση των σχέσεων της Ελλάδας με τους βαλκάνιους γείτονές της. Η Ελλάδα λοιπόν αποτέλεσε ένα από τα πρώτα κράτη που αναγνώρισαν την ανακήρυξη της Αλβανίας σε βασιλείο τον Σεπτέμβριο του 1928. Επιπλέον σε ένδειξη καλής θέλησης διέταξε την διάλυση των βορειοηπειρωτικών σωματείων. Ακόμα έθεσε σε πλήρη ισχύ τις τρεις από τις τέσσερις συμβάσεις που είχαν υπογραφεί το 1926, αφήνοντας σε εκκρεμότητα αυτή «Περί προξενικής υπηρεσίας», δεσμευόμενος ωστόσο ότι θα προσπαθούσε να διευθετήσει και το ζήτημα της αποζημίωσης των κτημάτων. Ωστόσο αυτό το θετικό κλίμα δεν διήρκεσε πολύ, καθώς στις αρχές του 1929 δημιουργήθηκε νέα τριβή στις ελληνοαλβανικές σχέσεις για το θέμα της Ορθόδοξης Αλβανικής Εκκλησίας.³¹

Παρά την άσχημη τροπή που είχαν πάρει τα πράγματα, ο Βενιζέλος αντιλαμβανόταν ότι μοναδικός τρόπος για να μην εμφιλοχωρήσει η αλβανική προπαγάνδα ήταν η δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης και ηρεμίας στον πληθυσμό της Τσαμουριάς αλλά και η αίσθηση απόδοσης δικαιοσύνης και ικανοποίησης των οικονομικών τους αιτημάτων σχετικά με τα απαλλοτριωθέντα εδάφη. Οι αρχές της περιοχής προσπαθώντας να βρουν την πηγή της δυσαρέσκειας των Τσάμηδων που τους καθιστούσε ευάλωτους στην αλβανική προπαγάνδα, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα περισσότερα παράπονα ξεκινούσαν από την επιβολή του αγροτικού νόμου στην περιοχή. Σε αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί το εξής, είναι γεγονός ότι οι Τσάμηδες ιδιοκτήτες απαλλοτριωθέντων κτημάτων, καθυστέρησαν πάρα πολύ να αποζημιωθούν αφενός λόγω του ότι εκκρεμούσε η διαδικασία συμπερίληψης ή εξαίρεσης τους από την ανταλλαγή και αφετέρου γιατί η αλβανική πλευρά που

³⁰ Λ. Διβάνη, «Ελλάδα και Μειονότητες», Αθήνα, 1999, σελ. 245

³¹ Πραξικοπηματική ανακήρυξη του Αυτοκέφαλου της Αλβανικής ορθόδοξης εκκλησίας

λειτουργούσε ως «προστάτιδα» των συμφερόντων τους φρόντισε να θέσει σε προτεραιότητα το ζήτημα αποζημίωσης των αλβανικών κτημάτων με αποτέλεσμα η υπόθεση αυτή να μην αφήνει χρονικά περιθώρια στην ελληνική ηγεσία να ασχοληθεί με το ζήτημα των Τσάμηδων³².

Επιπλέον όμως την περίοδο διακυβέρνησης του Βενιζέλου παρατηρείται μια θεαματική βελτίωση των συνθηκών ζωής της μειονότητας. Πέρα από τις προσπάθειες που έγιναν, ώστε να ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την άμεση αποζημίωση των Τσάμηδων έγιναν και άλλες κινήσεις. Η νέα ηγεσία φρόντισε να αποδεσμεύσει κατά το δυνατόν τα μουσουλμανικά κτήματα στο Γαρδίκι μεταφέροντας αλλού τις προσφυγικές οικογένειες. Επιπλέον δόθηκε έμφαση στην εκπαίδευση των μουσουλμάνων της Τσαμουριάς με το άνοιγμα σχολείων σε διάφορα χωριά. Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής το κράτος παρέχοντας σειρά κινήτρων για τους μαθητές και προνομίων για τις οικογένειες αυτών, όπως δωρεάν διανομή βιβλίων, παροχή μεσημεριανού φαγητού και φορολογικές ελαφρύνσεις στους γονείς των μαθητών προσπάθησε να προσελκύσει όσο το δυνατόν περισσότερους μουσουλμάνους μαθητές στα σχολεία. Ακόμα η διοίκηση της περιοχής παγίωσε τη δημόσια ασφάλεια, έννοια που τα προηγούμενα χρόνια ήταν άγνωστη καθώς η ευρύτερη περιοχή της Θεσπρωτίας μαστιζόταν από ληστρικές επιδρομές. Και τέλος ευνόησε τη συμμετοχή των μουσουλμάνων στα κοινοτικά συμβούλια.

Ψήφισε το 1930 και το 1931 ειδικούς νόμους για την ευνοϊκή αποζημίωση των Τσάμηδων και την διευθέτηση των περιουσιακών τους στοιχείων.

Ειδικότερα, με τον Νόμο 4816/1930³³, επιδιώχθηκε μεγαλύτερη αποζημίωση για τα απαλλοτριωθέντα κτήματα των Τσάμηδων. Προέβλεπε λοιπόν ότι κατά παρέκκλιση του αγροτικού νόμου του 1926, αναγνωρίζονταν δικαίωμα έφεσης στους Τσάμηδες εντός τριμήνου σε οριστικές δικαστικές αποφάσεις με σκοπό την επαύξηση του τμήματος απαλλοτριωθέντων κτημάτων τους, ενώ η άσκηση έφεσης δεν επέφερε αναστολή απευθείας καταβολής των $\frac{3}{4}$ της πρωτοδίκως ορισθείσης αποζημίωσης. Επιπλέον διπλασίαζε την αρχικώς ορισθείσα αποζημίωση για εκείνους τους Τσάμηδες που θα αποφάσιζαν να μην ασκήσουν το δικαίωμα έφεσης και συγχρόνως κατείχαν έκταση μεγαλύτερη των 300 στρεμμάτων. Τέλος δίνονταν στον Υπουργό Γεωργίας το δικαίωμα να επαναπέμψει στην Επιτροπή Απαλλοτριώσεων όσες

---

³² ΙΑΥΕ 1932, Β/2/Π

³³ «Περί καθορισμού αποζημιώσεως απαλλοτριωθέντων κτημάτων Μαργαριτίου και Παραμυθίας», ΦΕΚ Α' αρ.242, 16.7.1930

υποθέσεις παραβίαζαν το Σύνταγμα ή αγνοήθηκαν πραγματικά περιστατικά με αποτέλεσμα την εκ νέου αναγνώριση των ιδιοκτητών και τον επαναπροσδιορισμό του ύψους της αποζημίωσης.

Ο Νόμος 5136/1931³⁴, είχε ως στόχο την αναγνώριση του δικαιώματος απευθείας μεταβίβασης των απαλλοτριωθέντων κτημάτων των Τσάμηδων στους κληρούχους πρόσφυγες αν δεν είχε ήδη ολοκληρωθεί η καταβολή του τιμήματος της απαλλοτρίωσης και σε εξαιρετικές περιπτώσεις, στην αποζημίωση των Τσάμηδων πέραν του καθορισθέντος από τα δικαστήρια τιμήματος της απαλλοτρίωσης.

Οι κινήσεις αυτές δεν ήταν μόνο προϊόν στρατηγικής σκέψης της ελληνικής ηγεσίας, η οποία είχε πια αναγνωρίσει ότι αν δεν εμφυσήσει στους Τσάμηδες την εμπιστοσύνη που χρειαζόταν, οι ίδιοι λόγω της αβεβαιότητας και του φόβου που ήδη βίωναν ήταν εξαιρετικά ευάλωτοι στην αλβανική προπαγάνδα αλλά ήταν κινήσεις που έγιναν στη βάση του σεβασμού των μειονοτικών δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που είχε αναλάβει η Ελλάδα διεθνώς.

Ωστόσο παρά τις φιλότιμες προσπάθειες που κατέβαλε η ελληνική κυβέρνηση, οι διαδικασίες που προέβλεπαν οι παραπάνω νόμοι καθυστερούσαν αρκετά με αποτέλεσμα να εκκαθαριστούν πολύ λίγες υποθέσεις σε ότι αφορούσε το κομμάτι των αποζημιώσεων. Αναφορικά με τις υπόλοιπες εισηγήσεις που έγιναν, ούτε αυτές υλοποιήθηκαν κατά τρόπο τέτοιο που να αποδώσουν καρπούς. Οι λόγοι που δεν προχώρησαν αυτές οι νεωτεριστικές για την εποχή εισηγήσεις, ήταν είτε γραφειοκρατικοί είτε γιατί ανακλήθηκαν από τις επόμενες κυβερνήσεις.

Από το 1934 και μετά οι σχέσεις των δύο χωρών άρχισαν πάλι να εντείνονται για μια σειρά λόγων με βασικότερους την επιδείνωση της κατάστασης της ελληνικής μειονότητας της Βορείου Ηπείρου και το κλείσιμο των μειονοτικών σχολείων. Η αλλαγή του πολιτικού σκηνικού τόσο στην Ελλάδα όσο και την Αλβανία δεν άφησε ανεπηρέαστη τη ζωή της μειονότητας. Ακόμα η πτώση του βενιζελισμού σε συνδυασμό με την συντηρητική στροφή που πραγματοποιήθηκε στην ελληνική πολιτική πραγματικότητα, η μεταβολή των κυβερνήσεων τα επόμενα χρόνια και η εμφανής διάθεση αδιαλλαξίας απέναντι στο ζήτημα των κτηματικών αποζημιώσεων, ανατρέποντας τις θετικές ρυθμίσεις τόσο για τους Αλβανούς όσο και για του Έλληνες

---

³⁴ «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των διατάξεων του νόμου 4816 «Περί καθορισμού αποζημιώσεως απαλλοτριωθέντων κτημάτων Μαργαριτίου και Παραμυθίας», ΦΕΚ Α', αρ.217, 18.7.1931

υπηκόους αλβανικής καταγωγής οδήγησε πληθώρα τέτοιων υποθέσεων στο αρχείο, αφήνοντας τις άλυτες μέχρι και την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Την περίοδο της συντηρητικής στροφής της ελληνικής πολιτικής διαδέχθηκε η μεταξική δικτατορία, όπου σημειώθηκε έξαρση της καταστολής σε βάρος όλων των μειονοτήτων οι οποίες αντιμετώπιζονταν ως εν δυνάμει εχθροί. Αυτή η αρνητική διάθεση της ελληνικής ηγεσίας αποτυπώθηκε και με τον αναγκαστικό νόμο 735/1937.³⁵ Σύμφωνα με αυτόν το νόμο επιβάλλονταν αναγκαστική απαλλοτρίωση των υπολειπόμενων αλβανικών περιουσιών με σκοπό τον αναδασμό της γης. Σαφώς οι αποζημιώσεις αυτές καθυστέρησαν υπερβολικά.³⁶

Όλα τα παραπάνω οδήγησαν τους Τσάμηδες της Ηπείρου στην αναζήτηση ενός προστάτη και η Αλβανία ήταν πρόθυμη να παίξει αυτό τον ρόλο. Όσες προσπάθειες έγιναν για ικανοποίηση των αιτημάτων τους, έπεσαν στο κενό με αποτέλεσμα να συμβεί αυτό που πολλοί δεν ήθελαν, οι Τσάμηδες της Ηπείρου να γίνουν το φερέφωνο των αλβανικών διαθέσεων, προβάλλοντας τις αξιώσεις της εντός ελληνικών συνόρων και δίνοντας της τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί τον τσάμικο πληθυσμό ως αντίβαρο στην ελληνική μειονότητα.

Η προσάρτηση της Αλβανίας από την Ιταλία τον Απρίλιο του 1939 και η υπόσχεση εκ μέρους των Ιταλών για ενσωμάτωση της Τσαμουριάς στο πλαίσιο της Μεγάλης Αλβανίας σε συνδυασμό με τη γενική δυσαρέσκεια των Τσάμηδων από τους όρους διαβίωσης στην Ελλάδα, πυροδότησε την ανάγκη πρόσδεσης τους στο “αλβανικό άρμα” με παράλληλη ένταση στις σχέσεις Τσάμηδων – Ελλήνων σε τοπικό επίπεδο.

---

³⁵ «Περί των μουσουλμάνων των επικαλούμενων την αλβανικήν καταγωγήν και περί αποδόσεως των παρ' αυτών διεκδικούμενων κτημάτων», ΦΕΚ Α', αρ.228, 15.6.1937

³⁶ Γ. Μαργαρίτης, «Ανεπιθύμητοι Συμπατριώτες», σελ 145

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΔΕΥΤΕΡΗ ΦΑΣΗ ΤΣΑΜΙΚΟΥ, ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΕΣ ΕΚΚΡΕΜΟΤΗΤΕΣ ΥΠΟ ΤΗ ΣΚΙΑ ΤΟΥ Β' ΠΠ, ΝΟΜΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Κεφάλαιο 3

3.3.1 ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ 1940-1944, ΚΗΡΥΞΗ ΕΛΛΗΝΟΙΤΑΛΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Τα τελευταία χρόνια του μεσοπολέμου δεν ήταν ιδιαίτερα ήρεμα για τους κατοίκους της περιοχής της Ηπείρου. Η πολιτική πραγματικότητα που βίωνε η Αλβανία τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του '30, με την προσάρτησή της από την Ιταλία δεν άφηνε ανεπηρέαστους τους μουσουλμάνους Τσάμηδες αλβανικής καταγωγής που ζούσαν στην περιοχή της Ηπείρου καθώς θεωρούσαν ότι ίσως κάτι καλύτερο θα ξημέρωνε για αυτούς.

Η Ιταλία είχε ήδη δείξει τις προθέσεις της στον ελλαδικό χώρο ήδη από το 1923 με το επεισόδιο της Κέρκυρας³⁷. Για τον Μουσουλίνι οι Τσάμηδες αποτελούσαν ένα εξαιρετικό εργαλείο πίεσης προς την Ελλάδα υπέρ της Αλβανίας, ενώ η εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση λάμβανε πάντα υπόψη της τη στάση της Ιταλίας στο θέμα των Τσάμηδων.

Μέχρι και την εισβολή στην Αιθιοπία το 1935, η Ιταλία προσπαθούσε να διατηρεί σε μια ισορροπία τις ελληνοαλβανικές σχέσεις, φοβούμενη τη δημιουργία μιας ελληνογιουγκοσλαβικής συμμαχίας και πολλές φορές διαδραμάτιζε η ίδια ρόλο διαιτητή ανάμεσα στα δύο κράτη. Μετά το 1935 και πιο συγκεκριμένα μετά την προσέγγιση της με τη Γιουγκοσλαβία, η Ιταλία αποθρασύνθηκε εντελώς σε ότι αφορούσε στις σχέσεις με την Ελλάδα, στο πλαίσιο της γενικότερης μπεριαλιστικής της πολιτικής στο μεσογειακό χώρο.

---

³⁷ Η **κατάληψη της Κέρκυρας** στις **31 Αυγούστου 1923** από τους Ιταλούς ήταν μια από τις πρώτες ενέργειες επίδειξης ισχύος του **φασιστικού καθεστώτος** του **Μπενίτο Μουσολίνι** προς τις Διεθνείς δυνάμεις ενώ αποτέλεσε την αρχή της ιταλικής επιρροής στην περιοχή, η οποία έληξε με το τέλος του **Β' Παγκοσμίου Πολέμου**. Αφορμή για την στρατιωτική επέμβαση στάθηκε η **δολοφονία του Ιταλού στρατηγού Ενρίκο Τελλίνι** στα ελληνοαλβανικά σύνορα στην Κακαβιά.

Στην αρχή υπόγεια και αθόρυβα και εν συνεχεία ενεργά (λόγω προσάρτησης της Αλβανίας το 1939), η Ιταλία στήριξε κάθε ανθελληνική ενέργεια στο ζήτημα των Τσάμηδων, αναπτύσσοντας έντονη αλυτρωτική προπαγάνδα εντός της Ηπείρου. Η Ιταλία χρησιμοποιώντας τον αλβανικό μεγαλοϊδεατισμό, κατόρθωσε να εμφυσήσει την εμπιστοσύνη των Τσάμηδων σε αυτή. Ήδη από τις αρχές του 1930 σημαντικές οικογένειες Τσάμηδων στράφηκαν προς την Αδριατική δύναμη, δημιουργώντας επαφές προκειμένου να ικανοποιηθούν τα αιτήματά τους και φυσικά αυτοί σε αντάλλαγμα μετέφεραν στα χωριά της μειονότητας τις εθνικιστικές και φασιστικές βλέψεις της Ιταλίας.

Η Ελλάδα παρατηρώντας αυτή τη νέα κατάσταση που άρχισε να δημιουργείται και ταυτόχρονα την παρουσία ιταλικών δυνάμεων πολύ κοντά στα βόρεια σύνορά της οδηγήθηκε στη λήψη μέτρων ασφαλείας. Εκτός από την αύξηση παρουσίας των δυνάμεων του στρατού και της χωροφυλακής, προέβη και σε επιλεκτικές επιστρατεύσεις εφεδρών, οι οποίες έθιγαν άμεσα τους Τσάμηδες. Μέσω της μεθόδου της επιστράτευσης επί της ουσίας η ελληνική πλευρά, προσπαθούσε να απομακρύνει τους Τσάμηδες άντρες από την περιοχή, φοβούμενη ότι θα ταχθούν με τους Ιταλούς.³⁸

Αυτή η κατάσταση προκάλεσε ισχυρές αντιδράσεις και δυσαρέσκεια στους Τσάμηδες, που εκφράστηκαν με λιποταξία και σε πολλές περιπτώσεις και ανυποταξία, θέτοντάς τους εκτός νόμου. Για να γλιτώσουν είτε κρύβονταν είτε περνούσαν στην άλλη πλευρά των συνόρων, όπου οι Ιταλοί τους χρησιμοποιούσαν για τη δημιουργία εθελοντικών ταγμάτων. Σαφώς οι ελληνικές αρχές, άρχισαν να είναι καχύποπτες απέναντι στους Τσάμηδες, εντείνοντας τα σκληρά μέτρα που ήδη είχαν λάβει. Η παράνομη διέλευση Τσάμηδων προς τις δυο πλευρές της ελληνοαλβανικής μεθορίου, επί της ουσίας προλείαινε το έδαφος για τα μουσουλμανικά τάγματα που εντάχθηκαν αργότερα στις ιταλικές δυνάμεις. Στις παραμονές του πολέμου όπλα μεταφέρθηκαν από την Αλβανία σε χωριά της Θεσπρωτίας και συντάχθηκαν σχέδια για πράξεις δολιοφθοράς.

Το καλοκαίρι του 1940, η απόφαση για επίθεση εναντίον της Ελλάδας είχε ήδη ληφθεί, ωστόσο έπρεπε να βρεθεί η αφορμή. Η δολοφονία ενός Τσάμη φυγόδικου ονόματι Νταούτ Χότζα κοντά στην ελληνοαλβανική μεθόριο χρησιμοποιήθηκε από τους Ιταλούς που κατηγορώντας την Ελλάδα των ηρωοποίησαν, ανακηρύσσοντάς τον «πατριώτη της Τσαμουριάς».

---

³⁸ Γ. Μαργαρίτης, «Ανεπιθύμητοι Συμπατριώτες», εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2005, σελ. 147

Κατά την εκδήλωση της ιταλικής εισβολής την 28^η Οκτωβρίου 1940, περίπου χίλιοι άτακτοι Τσάμηδες ενταγμένοι στο αλβανικό τάγμα της Μεραρχίας Ιππικού του Θεσπρωτικού τομέα, συνέδραμαν τους Ιταλούς ως οδηγοί και πληροφοριοδότες στα γνώριμα θεσπρωτικά εδάφη. Οι Τσάμηδες που είχαν διαφύγει την προηγούμενη περίοδο επέστρεψαν ως ελευθερωτές του υπόλοιπου τσάμικου στοιχείου που διαβιούσε στη Θεσπρωτία. Οι Έλληνες κάτοικοι της περιοχής ακολουθούν τον ελληνικό στρατό στην υποχώρηση του, φοβούμενοι πια για τη ζωή τους και τη σωματική τους ακεραιότητα. Την περίοδο εκείνη πολλά χωριά πυρπολούνται και λεηλατούνται, οικίες απογυμνώνονται, καταστήματα καταστρέφονται και καταγράφονται και οι πρώτες δολοφονίες μεμονωμένων προσώπων, οι οποίες θεωρούνται ως πράξη αντεκδίκησης για τις κτηματικές διαφορές που είχαν ανακύψει το προηγούμενο διάστημα³⁹.

Τα γεγονότα αυτά διαδέχονται την ελληνική αντεπίθεση, που είχε ως αποτέλεσμα την απώθηση των Ιταλών πέραν των συνόρων. Τους Ιταλούς αντίστοιχα ακολούθησαν στην υποχώρηση τους και αρκετοί Τσάμηδες, φοβούμενοι τα αντίποινα που θα λάμβαναν χώρα. Είναι γεγονός ότι πολλοί από τους Έλληνες που εγκατέλειψαν τις εστίες τους επέστρεψαν, πραγματοποιώντας και αυτοί πράξεις αντεκδίκησης για τα όσα είχαν υποστεί. Επιπλέον, με την επάνοδο των αρχών στις θέσεις τους και για λόγους ασφάλειας των μετόπισθεν του στρατού, πολλοί άρρενες Τσάμηδες που θεωρήθηκαν ύποπτοι εκτοπίστηκαν και φυλακίστηκαν σε νησιά ενώ όσοι αποδεδειγμένα συμμετείχαν ενόπλως στο πλευρό των κατακτητών εκτελέστηκαν. Οι σχέσεις των δύο κοινοτήτων που είχαν ήδη διαρραγεί την προηγούμενη περίοδο φαίνεται πως πια είχαν τελειώσει και το ήδη υπάρχον χάσμα διευρύνθηκε περαιτέρω.

ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΚΩΣΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

Η κατάσταση διατηρήθηκε έτσι μέχρι τη γερμανική επίθεση του Απριλίου του 1941 εναντίον της Ελλάδας και η συνθηκολόγηση μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας σηματοδότησε ταυτόχρονα την αποχώρηση του ελληνικού στρατού από την Αλβανία και την Ήπειρο και την επιστροφή και πάλι των Ιταλών στην περιοχή, ως κυρίαρχων.

Μαζί με τους Ιταλούς επέστρεψαν και οι εξόριστοι Τσάμηδες, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν από τις δυνάμεις κατοχής, για την επίτευξη του σχεδίου του

---

³⁹ Ε. Μαντά, « Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1923-2000), ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 2004, σελ.135

αφελληνισμού και εξαλβανισμού της Θεσπρωτίας. Πιο συγκεκριμένα, προχώρησαν σε αντικατάσταση όλων των δημάρχων, προέδρων και κοινοτικών συμβούλων τόσο σε αμιγείς μουσουλμανικές όσο και σε μικτές κοινότητες, τοποθετώντας «έμπιστους» μουσουλμάνους Τσάμηδες στις θέσεις αυτές. Επίσης καταβλήθηκαν προσπάθειες για την καθιέρωση της αλβανικής γλώσσας ως επίσημης, ενώ δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις των χωριών στα οποία κυμάτιζε η αλβανική σημαία.

Οι Ιταλοί συνέχισαν να υποδαυλίζουν το μίσος μεταξύ Ελλήνων και Τσάμηδων με κάθε τρόπο, ωθώντας τους τελευταίους σε μια άνευ όρων διεκδίκηση των παλαιών απαλλοτριωμένων τους περιουσιών. Οι χριστιανοί εξαναγκάζονταν, είτε με τη βία είτε με ψευδείς καταγγελίες και φυλακίσεις να παραιτηθούν από τα περιουσιακά τους δικαιώματα επί των κτημάτων που παλαιότερα ανήκαν σε μουσουλμάνους Τσάμηδες. Οι προστριβές και οι εντάσεις που δημιουργήθηκαν, οδήγησαν πολλές φορές σε αυθαιρεσίες, λεηλασίες, ξυλοδαρμούς, βασανισμούς ακόμα και φόνους.

Οι Τσάμηδες είχαν αποκτήσει μια πλήρη ελευθερία κινήσεων τόσο στην πόλη όσο και στην ύπαιθρο. Αυτή η ελευθερία κινήσεων, συνοδευόταν από την υιοθέτηση πρακτικών εκφοβισμού κατά του ελληνικού στοιχείου, όπως περιγράψαμε και παραπάνω, ενώ ένα ιδιότυπο καθεστώς ατιμωρησίας των πρακτικών αυτών τους ωθούσε σε ακόμα πιο αποτρόπαιες πράξεις. Η ατιμωρησία των Τσάμηδων αλλά και η ανοχή των Ιταλών στις πρακτικές που χρησιμοποιούσαν τους οδήγησαν πολλές φορές στο να λύσουν τις διαφορές του παρελθόντος με ανορθόδοξα μέσα. Προέβησαν σε ανακατάληψη των κτημάτων που έχασαν με την απαλλοτρίωση του 1923 και σφετερίστηκαν τη γεωργική παραγωγή.

Η κατάσταση στην Ήπειρο είχε εκτραχυνθεί και το χριστιανικό στοιχείο φοβισμένο εγκατέλειπε τις εστίες του, ενώ την ίδια στιγμή δεν γινόταν καμία προσπάθεια κατευνασμού των πνευμάτων από την ιταλική πλευρά.

ΕΛΕΥΣΗ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΤΑΡΤΙΚΟ

Από τις αρχές του 1943 άρχισαν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους στον θεσπρωτικό χώρο οι κύριες ελληνικές αντιστασιακές οργανώσεις, το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και ο ΕΔΕΣ-ΕΟΕΑ. Εκτός από τους κατακτητές οι οργανώσεις αυτές είχαν να αντιμετωπίσουν και να διαχειριστούν και το ζήτημα των Τσάμηδων, το οποίο και προσέγγισαν από εντελώς διαφορετική σκοπιά η καθεμία με βάση την ιδεολογία της.

Το ΕΑΜ, αντιμετωπίζοντας το ζήτημα διεθνιστικά, αναγνώρισε στους Τσάμηδες το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης ως αλβανικής μειονότητας εντός της ελληνικής

επικράτειας, αναγνωρίζοντας παράλληλα τη διάπραξη εγκλημάτων σε βάρος του χριστιανικού στοιχείου. Ωστόσο τόνισε πως για αυτά τα εγκλήματα δεν ευθύνονται οι μουσουλμάνοι της Τσαμουριάς στο σύνολό τους, αλλά μόνο μια μερίδα φανατικών Τσάμηδων που υπό την φασιστική καθοδήγηση συνεργάστηκαν πιστά με τις δυνάμεις του Άξονα. Η ρητορική αυτή είχε ως στόχο τον προσεταιρισμό της μεγάλης μάζας των Τσάμηδων, προκειμένου να καταταγούν στις τάξεις του ΕΛΑΣ.

Από την άλλη ο ΕΔΕΣ, του οποίου το πεδίο δράσης ήταν κατεξοχήν η Ήπειρος αντιμετώπισε το Τσάμικο ζήτημα σε αμιγώς εθνική βάση. Στο πρόσωπο κάθε Τσάμη, αντικατοπτριζόταν ένας υπαρκτός ή δυνητικός εχθρός της Ελλάδας και όποιες προσπάθειες προσέγγισης τους αποσκοπούσαν μάλλον στην εξουδετέρωση τους, παρά στην εξομάλυνση της κατάστασης που έτεινε να βρεθεί εκτός ελέγχου. Οι περισσότεροι από τους μαχητές του ΕΔΕΣ, που αποτελούσε την κύρια αντάρτικη δύναμη στην περιοχή, ήταν Θεσπρωτοί και είχαν άμεση εμπειρία από τις βιαιοπραγίες των Τσάμηδων, ενώ και η πλειονότητα του ηπειρωτικού λαού, λόγω των βιωμάτων της πρότερης περιόδου πολύ πιο εύκολα ενστερνίζονταν τις απόψεις του ΕΔΕΣ από αυτές του ΕΑΜ.

Η άνοιξη του 1943 ήταν ιδιαίτερα αιματηρή, καθώς οι δυνάμεις των Ιταλών και των Τσάμηδων συνέπρατταν σε επιχειρήσεις κατά των ντόπιων χριστιανών. Η οργανωμένη αντίσταση των ελληνικών ανταρτικών δυνάμεων και η αδυναμία των Ιταλών να θέσουν υπό έλεγχο την κατάσταση, οδήγησαν στην αύξηση των σπασμωδικών κινήσεων από πλευράς Τσάμηδων με αποτέλεσμα να επέλθει κλιμάκωση των αναταραχών. Οι Γερμανοί αποφάσισαν να αντικαταστήσουν τους Ιταλούς και αναλάβουν τον έλεγχο της περιοχής.

Η έλευση των Γερμανών, έδωσε νέα δυναμική στους Τσάμηδες, οι οποίοι επέδειξαν ακόμα μεγαλύτερη προθυμία προς συνεργασία. Η δράση τους όχι μόνο δεν περιορίστηκε αλλά εντατικοποιήθηκε και οργανώθηκε αρτιότερα από τους Γερμανούς⁴⁰, σε τέτοιο βαθμό που ούτε και οι Ιταλοί είχαν επιτρέψει.

Πιο συγκεκριμένα, σχεδόν όλοι οι μουσουλμάνοι άνδρες της περιοχής άνω των 14 ετών εξοπλίστηκαν, ενώ ταυτόχρονα ιδρύθηκαν νέα ένοπλα τμήματα Τσάμηδων, τα οποία ήταν ενταγμένα στις γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις, τις οποίες συνέδραμαν στις επιχειρήσεις κατά των ανταρτών και του άμαχου πληθυσμού της περιοχής.

---

⁴⁰ Ε. Μαντά, Οι μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου, ο.π., σελ 169

Από τις πρώτες μέρες ανάληψης της περιοχής από τους Γερμανούς, διαφάνηκαν οι ακραίες διαθέσεις τους. Οι επιχειρήσεις τους συμπεριλάμβαναν βομβαρδισμούς και πυρπολήσεις χωριών καθώς και καταστροφές καλλιεργειών. Το έργο τους συμπλήρωναν οι Τσάμηδες, οι οποίοι πραγματοποιούσαν λεηλασίες, βιαιοπραγίες και φόνους αμάχων, ενώ οι εγκαταλελειμμένες σοδειές που περιέρχονταν σε αυτούς αξιοποιούνταν με πώληση των προϊόντων στη μαύρη αγορά. Όντας γηγενείς, ο ρόλος τους ως οδηγών και πληροφοριοδοτών καθίσταντο εξαιρετικά σημαντικός για τους Γερμανούς, γεγονός που οι Τσάμηδες εκμεταλλεύονταν καταλλήλως ωθώντας τις γερμανικές επιχειρήσεις προς τις πιο εύπορες περιοχές της Θεσπρωτίας με το πρόσχημα ότι οι κάτοικοι των περιοχών αυτών υποστήριζαν τους αντάρτες. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτού του τύπου επιχειρήσεων ήταν η καταστροφή του Φαναρίου, που η εύφορη κοιλάδα του το καθιστούσε στόχο για τους Τσάμηδες.

Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Γερμανών, συνεχίστηκαν με αμείωτη ένταση τους επόμενους μήνες, ενώ η αύξηση της δραστηριότητας των αντάρτικων δυνάμεων στην περιοχή σε συνδυασμό με την συνθηκολόγηση της Ιταλίας τους ώθησε να σκληρύνουν τη στάση τους, επεκτείνοντας τα αντίποινα κατά του ντόπιου πληθυσμού.

Σε ότι αφορά την διοίκηση της περιοχής, οι Γερμανοί αν και άφηναν να πιθανολογείται μια μελλοντική ένωση της Ηπείρου με την Αλβανία, προκειμένου να εξασφαλίσουν την αφοσίωση των Τσάμηδων, στην πράξη δεν είχαν σκοπό να πραγματοποιήσουν κάτι τέτοιο. Η υπόσχεση ένωσης με την Αλβανία είχε καθαρά στρατηγικό χαρακτήρα και αποσκοπούσε στην πρόσδεση των Τσάμηδων με το γερμανικό άρμα.⁴¹ Ο λόγος που δεν ήθελαν κάτι τέτοιο, υπαγορευόταν από την πιθανότητα ολικής αποξένωσης του ελληνικού στοιχείου, που θα οδηγούσε σε ξεσηκωμό και θα επέφερε τον πολλαπλασιασμό των αντάρτικων δυνάμεων. Παρ' όλα αυτά οι Τσάμηδες, συνέχιζαν να ενεργούν με θεμιτά και αθέμιτα μέσα για την επιβολή αυτοδιοίκησης στην Τσαμουριά με σκοπό την αυτονόμηση της Θεσπρωτίας και την τελική της υπαγωγή στο αλβανικό κράτος.

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ- ΕΚΔΙΩΞΗ ΤΣΑΜΗΔΩΝ

---

⁴¹ Ε. Μαντά, ο.π, σελ.172

Οι Σύμμαχοι παρατηρούσαν πως οι μάχες που είχαν ξεσπάσει μεταξύ των δυνάμεων του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ (πρόδρομος του εμφυλίου πολέμου), οδηγούσαν σε φθορά των αντάρτικων ομάδων με αποτέλεσμα να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν εναντίον των Γερμανών. Έτσι με πρωτοβουλία του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής επιδιώχθηκε Συμφωνία και στις 29 Φεβρουαρίου του 1944 υπογράφηκε το Σύμφωνο Μυρόφυλλου- Πλάκας, βάσει του οποίου επετεύχθη προσωρινή κατάπαυση του πυρός και ορίστηκαν γεωγραφικά τα όρια δικαιοδοσίας μεταξύ των δυο αντάρτικων δυνάμεων.

Ο έλεγχος της Ηπείρου παρέμεινε λοιπόν στον ΕΔΕΣ και πια ήταν παραπάνω από προφανές ότι θα ετοιμάζονταν να χτυπήσουν τόσο τις δυνάμεις του κατακτητή όσο και τους συνεργάτες αυτών.

Πρωταρχικός στόχος του ΕΔΕΣ ήταν η Παραμυθιά την οποία και κατάφερε να απελευθερώσει και εν συνεχεία με αποφασιστικές μάχες προέβη και στην απελευθέρωση άλλων χωριών και περιοχών. Σαφώς το μένος των χριστιανών σε πολλές περιπτώσεις ξεπέρασε τα όρια με αποτέλεσμα να σημειωθούν πράξεις αντεκδίκησης σε βάρος των Τσάμηδων συνεργατών των κατακτητών αλλά και του άμαχου πληθυσμού.

Μέχρι και τον Σεπτέμβρη του 1944, οι περισσότεροι Τσάμηδες τράπηκαν σε φυγή. Όσοι από τους ένοπλους Τσάμηδες πρόβαλαν αντίσταση, φυλακίστηκαν και δικάστηκαν από έκτακτα στρατοδικεία και στη συνέχεια εκτελέστηκαν. Η εκκαθάριση της Θεσπρωτίας ήταν πια γεγονός.

Αυτές οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του ΕΔΕΣ, οδήγησαν πολλούς Τσάμηδες στη φυγή. Η Μαντά εκτιμά ότι μέχρι τον Δεκέμβρη του 1944 περί στους 22.000 με 25.000 ανέρχεται ο αριθμός των ατόμων που διέφυγαν στην Αλβανία.⁴²

Οφείλουμε στο σημείο αυτό να επισημάνουμε, ότι δεν υπάρχουν στοιχεία που να ενοχοποιούν όλο το τσάμικο στοιχείο ανεξαιρέτως, ότι συνεργάστηκε με τις δυνάμεις κατοχής. Πολλοί από τους Τσάμηδες της περιοχής εντάχθηκαν στα τάγματα του ΕΛΑΣ και βοήθησαν την Ελλάδα στο αντιστασιακό της έργο. Συνεπώς, αφενός οι σφαγές που συντέλεσε αδιακρίτως ο ΕΔΕΣ στην περιοχή θα πρέπει να καταδικαστούν και αφετέρου να διακρίνουμε ότι δεν ήταν όλοι οι Τσάμηδες εχθροί της Ελλάδας και συνεργάτες των κατακτητών, αλλά ο φόβος και η αβεβαιότητα ήταν τα κρίσιμα στοιχεία που τους οδήγησαν στη μετανάστευση προς την Αλβανία.

---

⁴² Ε. Μαντά, « Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1923-2000), ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 2004, σελ.197

Εν κατακλείδι έχοντας παραθέσει το ιστορικό πλαίσιο της περιόδου και κατανοώντας την κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή, θα περάσουμε στην εξέταση της νομοθεσίας σχετικά με τις περιουσίες Τσάμηδων και τις διεκδικήσεις αυτών.

3.3.2 ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Στο μέρος αυτό θα εξετάσουμε την ελληνική νομοθεσία που αφορά στις περιουσίες Τσάμηδων. Έχοντας αφήσει σε εκκρεμότητα το ζήτημα των περιουσιών ήδη από την περίοδο του μεσοπολέμου, με την έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου εισάγονται νέα δεδομένα πάνω στο ζήτημα, δεδομένα που κατά κάποιο τρόπο αποτελούν τη βάση των αλβανικών διεκδικήσεων μέχρι σήμερα.

Η εξέταση της νομοθεσίας της περιόδου αυτής κρίνεται σκόπιμη αλλά και εξαιρετικά χρήσιμη για να μπορέσουμε να καταλάβουμε αν και νομικά οι αιτιάσεις της αλβανικής πλευράς έχουν όντως κάποιο έρεισμα αλλά και πως το ελληνικό κράτος μπορεί να τις αντικρούσει.

Συνοπτικά, η νομοθεσία διακρίνεται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη αφορά στην ποινική νομοθεσία για συνεργάτες των κατακτητών και η δεύτερη αφορά στην αποκατάσταση ακτημόνων. Τέλος υπάρχει και η πρόσφατη νομοθεσία για την παρουσία πολιτικών προσφύγων, την οποία και θα εξετάσουμε προκειμένου να ελέγξουμε αν οι Τσάμηδες εμπίπτουν στην κατηγορία των πολιτικών προσφύγων και μπορούν να θεωρηθούν ως τέτοιοι.

I. ΠΟΙΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΚΑΤΑΚΤΗΤΩΝ

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας, τη λήξη της γερμανικής κατοχής και την αποκατάσταση των αρχών στη Θεσπρωτία, κινήθηκε διαδικασία υποβολής μηνύσεων από ιδιώτες αλλά και από τις υπηρεσίες ασφαλείας εναντίον των Τσάμηδων που είχαν διαπράξει εγκλήματα την περίοδο της κατοχής και συνεργάστηκαν με τις δυνάμεις των κατακτητών.

Ψηφίστηκαν συνεπώς ειδικοί νόμοι που αφορούσαν στην ποινική δίωξη όσων συνεργάστηκαν με τις δυνάμεις του εχθρού και εν προκειμένω με τους Γερμανούς, τους Ιταλούς και τους Βούλγαρους.

Συγκροτήθηκαν ειδικά ποινικά δικαστήρια σύμφωνα με τις διατάξεις της Συντακτικής Πράξης υπ' αριθμόν 6 της 2^{ης} Ιανουαρίου 1945⁴³ και του αναγκαστικού νόμου 533/1945⁴⁵. Επιπλέον προβλέπονταν όλες οι λεπτομέρειες οι σχετικές με τη συγκρότηση των δικαστηρίων, η δικονομία τους, τα αδικήματα που θα διώκονταν καθώς επίσης και οι ποινές που θα επιβάλλονταν.

Εκτός από τις διατάξεις που αναφέρονται στο ποια είναι τα διωκόμενα πρόσωπα, πως θα συσταθεί το δικαστήριο, ποιες είναι οι προβλεπόμενες ποινές και σε άλλα δικονομικά χαρακτηριστικά, μας ενδιαφέρουν ιδιαίτερος αυτές που αφορούν στα περιουσιακά στοιχεία των κατηγορούμενων και πιο συγκεκριμένα στη δήμευση⁴⁶ αυτών.

Το άρθρο 2 της Συντακτικής Πράξης αλλά και του α.ν 533/1945⁴⁷, είναι ένα από τα άρθρα που αναφέραμε παραπάνω και σύμφωνα με τις διατάξεις του οποίου, το Ειδικό Δικαστήριο θα μπορούσε ανάλογα με την βαρύτητα των πράξεων των καταδικασθέντων να προβεί σε ολική ή μερική δήμευση της περιουσίας τους. Επιπλέον και σύμφωνα με το άρθρο 27 παρ.2⁴⁸ της ίδιας πράξης και του νόμου, προβλέπονταν ότι η περιουσία, της συζύγου, των ανιόντων ή κατιόντων του κατηγορούμενου, που αποκτήθηκε σε χρονικό διάστημα μεταγενέστερο της διάπραξης των αδικημάτων, ανήκε επίσης στον κατηγορούμενο και θα μπορούσε να δημευθεί και αυτή. Ωστόσο σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου η περιουσία των ανιόντων και κατιόντων του κατηγορούμενου αποτελούσε μαχητό τεκμήριο.

Το άρθρο 33 της Πράξης και το άρθρο 32 του α.ν 533/1945 προβλέπει εικοσαετή παραγραφή για τις μη επανορθωτικές ποινές από την τελεσιδικία.

---

⁴³ ΦΕΚ Α', αρ. 12, 20.1.1945, σελ 25- 31

⁴⁴ Η Συντακτική Πράξη αρ. 6, καταργούσε την προγενέστερη αρ.1/1944 «Νόμος περί Δοσίλογων»

⁴⁵ Α.Ν 533/1945 «Περί τροποποιήσεως, συμπληρώσεως και κωδικοποιήσεως της υπ' αριθμόν 6 Συντακτικής Πράξης περί επιβολής κυρώσεως κλπ. ως έχει τροποποιηθεί», ΦΕΚ Α', αρ. 224, 3.9.1945, σελ. 1075-1082.

⁴⁶ Δλδ. η κατάσχεση των περιουσιακών στοιχείων από το κράτος

⁴⁷ «...το Δικαστήριο δύναται να επιβάλει επίσης εις τον κηρυχθέντα ένοχον μερικὴν ἢ ολικὴν δήμευσιν της περιουσίας του, αναλόγως της βαρύτητας της πράξεως...»

⁴⁸ «...πάσα κινητή ἢ ακίνητος περιουσία, της συζύγου, των ανιόντων και κατιόντων και αδελφ' ἄν του κατηγορουμένου κτηθείσα μετά την διάπραξιν του διωκόμενου αδικήματος, θεωρείται κατά μαχητόν τεκμήριο ανήκουσα και αυτή εις τον κατηγορούμενον υποκειμένη εις την δήμευσιν προς όφελος του Δημοσίου ...»

Αυτή η νομοθεσία οδήγησε στην ερήμην καταδίκη 1930 Τσάμηδων σε θάνατο από το Ειδικό Δικαστήριο Δοσίλογων των Ιωαννίνων με την απόφαση 334/1945 και το ίδιο το Δικαστήριο σε μετέπειτα χρονική περίοδο καταδίκασε άλλους 179 Τσάμηδες με την απόφαση 344/1946. Στους καταδικασθέντες εφαρμόστηκαν οι διατάξεις του άρθρου 2 με αποτέλεσμα να δημευθεί ολικά η περιουσία τους.⁴⁹

II. ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΚΤΗΜΟΝΩΝ

Όπως σημειώσαμε στην παράθεση του ιστορικού πλαισίου στην προηγούμενη ενότητα, λόγω των συνεχών πράξεων αντεκδικήσεων μεταξύ του μουσουλμανικού και χριστιανικού στοιχείου της περιοχής, που υποκινούνταν είτε από τις δυνάμεις κατοχής και των Τσάμηδων συνεργατών τους, είτε από τον ΕΔΕΣ, αλλά και των ταραγμένων εμφυλιακών χρόνων, σε συνδυασμό με την απελευθέρωση της Ελλάδας και την κοινή συνειδητοποίηση στους κύκλους των Τσάμηδων και Αλβανών ότι τα σχέδια για τη Μεγάλη Αλβανία και την προσάρτηση της Τσαμουριάς σε αυτή δεν θα απέφεραν καρπούς, οδήγησαν πολλούς Τσάμηδες στην φυγή προς την Αλβανία. Οι λόγοι που υποκίνησαν αυτή τη φυγή έγκεινται προφανώς στη αβεβαιότητα και τον φόβο που ένιωθαν οι ίδιοι οι Τσάμηδες για την «επόμενη μέρα». Όπως προκύπτει ωστόσο από τη μελέτη μας, δεν είχαν απεμπολίσει την ελπίδα επιστροφής και επαναπατριsmού τους κάποια στιγμή στο μέλλον.

Αυτό το κύμα φυγής, δημιούργησε όμως μια πραγματικότητα, η οποία δεν ήταν άλλη από το πλήθος των εγκαταλελειμμένων περιουσιών τους.

Την δεκαετία του '50 το ελληνικό κράτος, υιοθετώντας συγκεκριμένους νόμους φαίνεται να απέκτησε την κυριότητα των περιουσιών αυτών, σύννομα.

Το 1952, εκδόθηκε το Νομοθετικό Διάταγμα 2185⁵⁰⁵¹ *«Περί αναγκαστικής απαλλοτριώσεως κτημάτων προς αποκατάστασιν ακτημόνων καλλιεργητών και κτηνοτρόφων»*. Σύμφωνα με αυτό επιτρεπόταν η διανομή αγροτικών και κτηνοτροφικών εκτάσεων του δημοσίου προς εκμετάλλευση αυτών από ακτήμονες και κτηνοτρόφους αντίστοιχα. Εκτός από τις εκτάσεις που είχε το δημόσιο στην

---

⁴⁹ Αλ.Κ. Παπαδόπουλος, «Ο αλβανικός εθνικισμός και ο οικουμενικός ελληνισμός», Άπειρος χώρα Αθήνα 1994, σελ. 117

⁵⁰ Ν.Δ 2185/1952, ΦΕΚ Α', αρ. 217, 15.8.1952, σελ. 1418-1435

⁵¹ Το Ν.Δ2185/1952 τροποποιήθηκε με τον Νόμο 2781/1954, ΦΕΚ Α', αρ. 45, 18.3.1954

κυριότητα του επιτρεπόμενου επιπλέον η αναγκαστική απαλλοτρίωση γαιών που ανήκαν τόσο σε φυσικά όσο και σε νομικά πρόσωπα αλλά και σε ευαγή ιδρύματα.

Επιπλέον με το Νομοθετικό Διάταγμα 2536/1953⁵², «Περί επανεποικισμού των παραμεθορίων περιοχών και ενισχύσεως του πληθυσμού αυτών», σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 6⁵³ αυτού κηρύττονται ως εγκαταλελειμμένα τα αγροτικά ακίνητα, των οποίων οι ιδιοκτήτες αναχώρησαν στο εξωτερικό χωρίς άδεια η διαβατήριο. Τα ακίνητα αυτά θεωρούνται σύμφωνα πάντα με τον νόμο εγκαταλελειμμένα ακόμα και αν τα διαχειρίζεται συγγενής του διαφυγόντος προς το εξωτερικό και θα αναγνωρίζεται με το πέρας τριετίας νομή και κυριότητα του Ελληνικού Δημοσίου αυτόματα χωρίς κάποια διαδικασία κατάληψης ή εγγραφής του ακινήτου προς το Δημόσιο.

Ακόμα το Νομοθετικό Διάταγμα 3958/1959⁵⁴, με το άρθρο 13⁵⁵ επέτρεπε την κατάληψη των αγροτικών ακινήτων υπέρ του Δημοσίου στις παραμεθόριες περιοχές εφόσον είχε αναχωρήσει ο ιδιοκτήτης στο εξωτερικό χωρίς ειδική άδεια ή διαβατήριο.

Τα παραπάνω νομοθετικά διατάγματα, αφορούν κυρίως στις αγροτικές περιουσίες των Τσάμηδων που εγκαταλείφθηκαν, όταν οι ίδιοι διέφυγαν προς την Αλβανία. Με βάση αυτά λοιπόν απαλλοτριώθηκε η ακίνητη περιουσία των Τσάμηδων και η οποία παραχωρήθηκε στους ακτήμονες γεωργούς και κτηνοτρόφους, με τη μορφή γεωργικών και κτηνοτροφικών κλήρων. Ο καθορισμός της αξίας των περιουσιών αυτών έγινε από την Επιτροπή Απαλλοτριώσεων Θεσπρωτίας.

---

⁵² Ν.Δ 2536/1953, ΦΕΚ Α', αρ. 225, 27.8.1953

⁵³ Παρ.1 : «Ακίνητα ανήκοντα κατά κυριότητα εις πρόσωπα μεταναστεύσαντα λάθρα εις το εξωτερικόν, άνευ αδείας ή διαβατηρίου εκδιδομένου παρά των αρμοδίων αρχών, θεωρούνται εγκαταλελειμμένα έστω κ αν διαχειρίζονται ταύτα συγγενείς, αντιπρόσωποι ή μισθωτάι του ιδιοκτήτου»

Παρ.2 : «μετά πάροδον τριετίας από της μεταναστεύσεως του ιδιοκτήτου βεβαιούμενης υπό της αρμοδίας Αστυνομικής Αρχής, θεωρείται αποσβεσθέν το δικαίωμα αυτού επί του ακινήτου περιερχομένου αυτοδικαίως και άνευ τινός διαδικασίας ή μεταγραφής εις το δημόσιον κατά πλήρη κυριότητα και νομή. Ο ιδιοκτήτης εμφανιζόμενος ουδέν δικαίωμα ανακτά επί του εγκαταλελειμένου ακινήτου, λογιζομένου εν πάση περιπτώσει ως τελούντος υπό νόμιμη επίταξιν και αναγκαστικήν απαλλοτριώσιν δια δημοσίαν ωφελείαν κατά το άρθρο 17 του Συντάγματος»

⁵⁴ ΦΕΚ Α', αρ. 133, 2.7.1959

⁵⁵ Άρθρ.13, παρ.1: «Αγροτικά ακίνητα κείμενα εις τας περιοχάς τα οριζόμενας από τον Α.Ν 1366/1938 «Περί απαγορεύσεως δικαιπραξιών εις παραμεθορίους περιοχάς ...» εγκαταλελειμμένα δια μη ασκήσεως της εκμεταλλεύσεως αυτών δια μιαν πενταετίαν προ της ισχύος του παρόντος Ν.Δ συνεπεία αναχωρήσεως των ιδιοκτητών αυτών εις το Εξωτερικόν άνευ αδείας η διαβατηρίου και μη τελούντα υπό την διαχείρισιν των ουδέ δι' αντιπροσώπου νομίμως εξουσιοδοτούμενου μετά τήρησιν των κατά τον ανωτέρω Α.Ν 1366/38 διατυπώσεων, καταλαμβάνονται παρά του Δημοσίου, όπερ αι ασκεί την διαχείρισιν αυτών»

Βάσει των διατάξεων του Α.Ν 1366/1938, ολόκληρος ο νομός Θεσπρωτίας ανήκει στις 'παραμεθόριες περιοχές»

Σε ότι αφορά τα εγκαταλελειμμένα αστικά ακίνητα της περιοχής της Ηπείρου, αυτά υπόκεινται στις διατάξεις του Αναγκαστικού Νόμου 1539/1938, σύμφωνα με τον οποίο επιτρεπόταν η κατάληψη των εγκαταλελειμμένων αστικών ακινήτων και στα οποία θα αναγνωριζόταν μετά το πέρας δεκαετίας νομή και κυριότητα στο ελληνικό δημόσιο.⁵⁶ Τα αστικά ακίνητα, δηλαδή σπίτια και καταστήματα, εκποιήθηκαν απευθείας σε άστεγους ή δημοπρατήθηκαν από τις αρμόδιες οικονομικές υπηρεσίες.⁵⁷

III. ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΓΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Το ελληνικό κράτος ψήφισε το 1985 τον νόμο 1540⁵⁸, ο οποίος αφορούσε στην αποκατάσταση πολιτικών προσφύγων και στις ρυθμίσεις των περιουσιακών τους στοιχείων. Στο πρώτο άρθρο του νόμου ορίζεται ότι ως πολιτικοί πρόσφυγες θεωρούνται όσοι διέφυγαν στο εξωτερικό μετά την 1^η Ιανουαρίου του 1945 λόγω του εμφυλίου πολέμου και είναι Έλληνες στο γένος. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος αφορά στις περιουσίες αυτών που δημεύθηκαν, καταλήφθηκαν ή απαλλοτριώθηκαν υπό τις διατάξεις των νομοθετικών διαταγμάτων που αναφέραμε παραπάνω.

Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο 2, του νόμου, προβλέπεται απόδοση των περιουσιών στους πολιτικούς πρόσφυγες εφόσον διαμένουν στην Ελλάδα και ανακτούν ή αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια. Στις υπόλοιπες διατάξεις γίνεται εκτενής αναφορά στο ποια πρόσωπα θεωρούνται ως κληρονόμοι του δικαιούχου, ποια ακίνητα εξαιρούνται από την εφαρμογή του νόμου και ποια είναι η χρονική προθεσμία για την άσκηση των δικαιωμάτων των πολιτικών προσφύγων.

Ωστόσο φαίνεται πως οι Τσάμηδες δεν εμπίπτουν στην κατηγορία των πολιτικών προσφύγων και δεν μπορούν να διεκδικήσουν την εγκαταλελειμμένη περιουσία τους υπό τις διατάξεις του 1540/1985. Οι λόγοι που οδηγούν σε αυτό το συμπέρασμα είναι οι εξής: αρχικά οι Τσάμηδες δεν ήταν Έλληνες στο γένος. Αν θεωρήσουμε ότι το γένος είναι ένα σύνολο ατόμων που κατοικεί για μεγάλο διάστημα στον ίδιο τόπο, με κοινό πολιτισμό και ιστορικές παραδόσεις και αν προσπαθήσουμε να αντιληφθούμε την ιδέα του γένους πιο συναισθηματικά, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι οι Τσάμηδες που παρόλο που είχαν την ελληνική υπηκοότητα είχαν περισσότερο αλβανική εθνική

⁵⁶ ΦΕΚ Α', αρ. 488/, 29.12.1938

⁵⁷ Β. Κραγίτης, Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας, ό.π, σελ.180

⁵⁸ ΦΕΚ Α', αρ.67, 10.4.1985

συνείδηση παρά ελληνική. Επιπλέον ακόμα και η μουσουλμανική θρησκεία, τους διαχώριζε κατά πολύ από το χριστιανικό στοιχείο της περιοχής της Ηπείρου.

Ακόμα, θα έπρεπε να έχουν ή να ανακτούν την ελληνική ιθαγένεια, καθώς επίσης να διαμένουν και στην Ελλάδα. Οι περισσότεροι από αυτούς διέφυγαν προς την Αλβανία ήδη από το 1944-1945, επιπλέον το 1953 με το διάταγμα 1654, ο Χότζα απέδωσε σε όλους ανεξαιρέτως εκόντες και άκοντες την αλβανική ιθαγένεια με αποτέλεσμα να απολέσουν την ελληνική.

Συνεπώς καθίσταται δύσκολη η ένταξη τους στην κατηγορία των πολιτικών προσφύγων και άρα δεν μπορούν να θεωρηθούν ως τέτοιοι και να διεκδικήσουν περιουσίες υπό τις διατάξεις του παρόντος νόμου.

IV. ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΚΑΤΑΚΤΗΤΩΝ

Η Χούντα των Συνταγματαρχών προέβη το 1972, στην έκδοση του νομοθετικού διατάγματος 1108/1972 «Περί αποδόσεως δημευθέντων αγροτικών κτημάτων»⁵⁹, σύμφωνα με τις διατάξεις του οποίου, ήταν δυνατό να αποδοθούν τα δημευθέντα αγροτικά ακίνητα σε όσους καταδικάστηκαν για συνεργασία με τον εχθρό αλλά είχαν το 1972 την ελληνική ιθαγένεια και ζούσαν φιλήσυχα και νομοταγώς στην ελληνική επικράτεια.

Επί της ουσίας προβλεπόταν δηλαδή απόδοση των περιουσιών, που είχαν δημευθεί με βάση την ποινική νομοθεσία για τους δοσίλογους (Συντακτική Πράξη αρ.6 1945 και α.ν 533/1945) και στις περιπτώσεις που η απόδοση δεν ήταν δυνατή, το νομοθετικό διάταγμα προέβλεπε αποζημίωση.

Το εν λόγω νομοθετικό διάταγμα, καταργήθηκε ρητά από το άρθρο 9 του νόμου 1540/1985 για τους πολιτικούς πρόσφυγες.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ ΤΣΑΜΗΔΩΝ, ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ, ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

---

⁵⁹ ΦΕΚ Α', αρ. 17, 28/31.1.1972

Κεφάλαιο 4

Η νομοθεσία της δεκαετίας του '50 που αναλύθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία δομούνται οι διεκδικήσεις των Τσάμηδων απέναντι στο ελληνικό κράτος. Βασικός σκοπός των Τσάμηδων, τόσο στην πρώτη φάση του ζητήματος 1923-1939, όσο και στη δεύτερη 1940-1945 είναι, να αποζημιωθούν για τις περιουσίες που απώλεσαν ύστερα από υπαιτιότητα του ελληνικού κράτους με τις υποχρεωτικές απαλλοτριώσεις που εισήγαγε αλλά και τη νομοθεσία του '50 τη σχετική με τα εγκαταλελειμμένα αστικά και αγροτικά ακίνητα.

Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι σε πρώτη φάση, η εξέταση και η παράθεση των αιτημάτων των Τσάμηδων- τα οποία εκφράζονται στις ελληνικές κυβερνήσεις δια στόματος Αλβανίας- και εν συνεχεία η εξέταση πιθανής θεμελίωσης και ύπαρξης πραγματικής νομικής διαφοράς. Για να οδηγηθούμε σε ασφαλή συμπεράσματα, κρίνεται σκόπιμο να εξετασθεί τόσο η εσωτερική όσο και η διεθνής νομολογία, σχετική με το ζήτημα. Τέλος θα εξετάσουμε αν θα μπορούσε να κριθεί παραδεκτή πιθανή προσφυγή των Τσάμηδων σε διεθνή δικαστήρια και ποια θα πρέπει να είναι η θέση της χώρας μας.

4.4.1 ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ

Οι διεκδικήσεις των Τσάμηδων ανάγονται χρονικά από το 1923 και τις πρώτες απαλλοτριώσεις που έλαβαν χώρα από το ελληνικό κράτος προκειμένου να μπορέσει να διαχειριστεί το τεράστιο προσφυγικό κύμα από την Μικρά Ασία. Τα αιτήματα των διεκδικήσεων της εποχής εκείνης, ωστόσο δεν αναλώνονταν μόνο στις αποζημιώσεις των περιουσιακών τους στοιχείων, αλλά κάλυπταν ευρύτερα ζητήματα που απασχολούσαν τους μειονοτικούς Τσάμηδες. Μερικά από αυτά ήταν, η ανάγκη εκπροσώπησης αυτών στα κοινοτικά και επαρχιακά συμβούλια της ευρύτερης περιοχής της Τσαμουριάς και το άνοιγμα σχολείων στα οποία θα διδάσκονταν η αλβανική γλώσσα. Βασική προτεραιότητα ωστόσο τόσο των Τσάμηδων όσο και των Αλβανών –που είχαν αναλάβει ρόλο προστάτη- ήταν το ζήτημα της αποζημίωσης των περιουσιών τους. Παρόλο που οι αποζημιώσεις που προβλέφθηκαν για αυτά τα

κτημάτα δεν διέφεραν από τις αντίστοιχες των υπολοίπων απαλλοτριωθέντων κτημάτων, ο τρόπος αποζημίωσης δεν ικανοποιούσε τους Τσάμηδες και η Αλβανία προσέφυγε στην ΚτΕ. Οι προσφυγές της Αλβανίας στην ΚτΕ ήταν αρκετά συνήθεις, ωστόσο τις περισσότερες φορές το αποτέλεσμα ήταν αρνητικό. Έτσι λοιπόν το ζήτημα αποζημίωσης των πρώτων απαλλοτριωθέντων κτημάτων μένει σε εκκρεμότητα.

Η έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και το τέλος του δημιουργούν μια νέα πραγματικότητα σε ότι αφορά στο Τσάμικο ζήτημα.

Οι Τσάμηδες συνεργάτες των κατακτητών με την ποινική νομοθεσία του 1945 περί δοσίλογων καταδικάστηκαν σε θάνατο και οι περιουσίες αυτών δημεύθηκαν. Πολλοί από αυτούς κατόρθωσαν να διαφύγουν προς την Αλβανία εγκαταλείποντας τις περιουσίες τους στην Ελλάδα οι οποίες με τα νομοθετικά διατάγματα της δεκαετίας του '50 καταλήφθηκαν από το ελληνικό κράτος και δόθηκαν σε ακτήμονες και κτηνοτρόφους. Με τη νομοθεσία αυτή σηματοδοτούνταν η λήξη του ζητήματος από το ελληνικό κράτος.

Την ίδια περίπου περίοδο ο Χότζα, με το διάταγμα υπ' αριθμόν 1654⁶⁰ αποδίδει την αλβανική υπηκόοτητα⁶¹ σε όλους τους Τσάμηδες ανεξαιρέτως που διέμεναν στη Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας και χωρίς να έχει προηγηθεί ανάλογο αίτημα από την πλευρά τους. Με την κίνηση αυτή που για τη διεθνή πρακτική ήταν άνευ προηγουμένου διαφαίνεται η διάθεση της αλβανικής πλευράς να κλείσει μια για πάντα το ζήτημα. Ωστόσο εκ παραλλήλου, η απόδοση αλβανικής υπηκόοτητας σήμαινε την αυτόματη απώλεια και της ελληνικής αλλά και των δικαιωμάτων που απέρρεαν από αυτή. Αυτή η κίνηση σηματοδότησε το τέλος των προσδοκιών όλων όσων ήλπιζαν να επιστρέψουν και να διεκδικήσουν κάποια στιγμή τις περιουσίες που εγκατέλειψαν.

Θα περάσουν σχεδόν πενήντα χρόνια για να ανακινηθεί το Τσαμικό και να διατυπωθούν εκ νέου οι διεκδικήσεις των Τσάμηδων. Με την πτώση του κομμουνισμού και τους νέους μεταψυχροπολεμικούς συσχετισμούς που δημιουργούνται, το Τσάμικο ζήτημα ανασύρεται από τη λήθη της ιστορίας.

---

⁶⁰ Ε. Μαντά, ό.π, σελ. 233

⁶¹ Οι περισσότεροι Τσάμηδες αντιτάχθηκαν, διότι θεώρησαν ότι η απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας θα οδηγούσε σε απώλεια της ελληνικής και κατ' επέκταση όλων των δικαιωμάτων που απέρρεαν από αυτή. Επιπλέον πολλοί από αυτούς πίστευαν ότι θα επέστρεφαν κάποια στιγμή στην Τσαμουριά και η απώλεια της ελληνικής ιθαγένειας σηματοδοτούσε την οριστική παραμονή τους στην Αλβανία.

Τα αιτήματα τους όπως διαμορφώνονται από τις αρχές της δεκαετίας του '90 μέχρι σήμερα είναι τα εξής⁶²:

- Επιστροφή του πληθυσμού των Τσάμηδων στην πατρίδα τους (Θεσπρωτία)
- Επιστροφή των νόμιμων ιδιοκτησιών, που έχουν κλαπεί και αποτελούν αντικείμενο εκμετάλλευσης από το ελληνικό κράτος
- Αποζημίωση για την εκμετάλλευση εδώ και 55 χρόνια των ιδιοκτησιών τους από το ελληνικό κράτος
- Αναγνώριση και σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το ελληνικό κράτος

Το ελληνικό κράτος και οι ελληνικές κυβερνήσεις σαφώς δεν αναγνωρίζουν την ύπαρξη οποιουδήποτε προβλήματος αναφορικά με τους Τσάμηδες, καθώς το ζήτημα έχει ήδη κλείσει τη δεκαετία του '50.

Ωστόσο στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε μόνο με το αίτημα επιστροφής των περιουσιών ή αποζημίωσης αυτών, εξετάζοντας αν πράγματι μπορεί να στοιχειοθετηθεί νομική διαφορά και αν ορθά οι ελληνικές κυβερνήσεις αρνούνται οποιαδήποτε ανακίνηση του ζητήματος. Τα υπόλοιπα αιτήματα δεν έχουν καμία νομική βάση και επί της ουσίας δεν ενδιαφέρουν τους Τσάμηδες και Αλβανούς αλλά χρησιμοποιούνται περισσότερο για να κεντρίσουν το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης. Εξετάζοντας συνεπώς παράλληλα την εσωτερική νομοθεσία με τα νομικά επιχειρήματα της αλβανικής και αντίστοιχα της ελληνικής πλευράς και υπό το πρίσμα της εσωτερικής και διεθνούς νομολογίας θα προσπαθήσουμε να οδηγηθούμε στην εξαγωγή συμπερασμάτων, σχετικών με το αν όντως υπάρχει νομική διαφορά, αν οι Τσάμηδες μπορούν νομικά να διεκδικήσουν την επιστροφή ή αποζημίωση των περιουσιών τους, αν μπορούν να προσφύγουν σε διεθνή δικαστήρια και αν τέλος η Ελλάδα υπέχει διεθνή ευθύνη για την εκμετάλλευση των περιουσιών όλα αυτά τα χρόνια.

---

⁶² Ι. Κούζας, «Ελληνοαλβανικές Σχέσεις 1990-2010», Διδακτορική Διατριβή, ΔΠΘ, 2013

4.4.2 ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ

I. ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΕΥΘΕΝΤΩΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ (Συντακτική Πράξη 6/1945, Α.Ν 533/1945)

Όπως προκύπτει και από το προηγούμενο κεφάλαιο που αφορά στη νομοθεσία, το ελληνικό κράτος προέβη στην έκδοση μιας σειράς νόμων και νομοθετικών διαταγμάτων που αφορούν και στους Τσάμηδες.

Η ποινική νομοθεσία που αφορά στους δοσίλογους είναι πολύ ξεκάθαρη στο περιεχόμενο της και δεν αφήνει κανένα κενό παρερμηνείας. Συνεπώς, για τους Τσάμηδες που καταδικάστηκαν από τα Ειδικά Δικαστήρια δοσίλογων και ως παρεπόμενη ποινή επιβλήθηκε η ολική δήμευση της περιουσίας τους, δεν γεννάται κάποιο νομικό ζήτημα. Από την νομολογιακή έρευνα, μάλιστα που πραγματοποιήσαμε δεν φαίνεται επίσης να έχει γίνει κάποια προσφυγή σε ελληνικό δικαστήριο με βάση τις αποφάσεις 344/1945 και 344/1946 που αφορούσαν στην ποινική δίωξη των Τσάμηδων και στην δήμευση της περιουσίας αυτών.

Οι Τσάμηδες ωστόσο φαίνεται να στηρίζουν όλη τη διεκδικητική τους «γραμμή», στις περιουσίες που απαλλοτριώθηκαν τη δεκαετία του '50 και με αυτές θα ασχοληθούμε στη συνέχεια.

II. ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΓΚΑΤΑΛΕΛΛΕΙΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΕΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ '50

Τα γεγονότα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου όπως διαδραματίστηκαν στην περιοχή της Ελλάδας και πιο συγκεκριμένα της Ηπείρου οδήγησαν τους περισσότερους Τσάμηδες προς την άτακτη φυγή. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να εγκαταλειφθούν οι περιουσίες τους, τόσο οι αγροτικές όσο και οι αστικές. Το ελληνικό κράτος τη δεκαετία του '50 κυρίως, βάσει ειδικών νομοθετικών ρυθμίσεων, κατάφερε τυπικά να καταλάβει τις περιουσίες αυτές, αποκτώντας νομή και κυριότητα με απώτερο σκοπό να παραχωρήσει τα αγροτικά ακίνητα σε ακτήμονες και τα δε αστικά σε άστεγους ή να τα δημοπρατήσει.

Οι προβλέψεις των εν λόγω νομοθετικών διαταγμάτων, παρατίθενται και αναλύονται στο προηγούμενο κεφάλαιο διεξοδικά. Σκοπός της παρούσας ενότητας είναι να εξετάσουμε αν μπορούν οι Τσάμηδες να διεκδικήσουν αυτές τις περιουσίες σήμερα εν γένει και αν έχουν ήδη προβεί σε νομικές κινήσεις προς την κατεύθυνση διεκδίκησης αυτών των περιουσιών.

Η αναζήτηση τυχόν προσφυγών Τσάμηδων σε ελληνικά δικαστήρια μας αφορά για δύο λόγους. Αφενός είναι σημαντικό να δούμε τη σκέψη του δικαστηρίου πάνω στο θέμα και αφετέρου μας ενδιαφέρει ως προϋπόθεση για τυχόν προσφυγές στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ).

Πιο συγκεκριμένα, είναι σημαντικό να αναρωτηθούμε ποια τύχη θα είχε πιθανή προσφυγή Τσάμηδων στα ελληνικά δικαιοδοτικά όργανα, εάν δηλαδή θα κρινόταν τυπικά παραδεκτή και ειδικότερα αν η ελληνική δικαιοσύνη θα αναγνώριζε έννομο συμφέρον στους προσφεύγοντες. Σε ότι αφορά την πιθανή προσφυγή Τσάμηδων στο ΕΔΔΑ, είναι σημαντική η προσφυγή στα εγχώρια δικαστήρια, είτε κριθεί παραδεκτή είτε απαράδεκτη για να πληρωθεί η πρώτη προϋπόθεση προσφυγής στο ΕΔΔΑ, αυτή δηλαδή της εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων⁶³.

Όπως προκύπτει και από τη νομοθεσία, οι Τσάμηδες δυνητικά και τυπικά, έχουν τη δυνατότητα να προσφύγουν μόνο για τις περιουσίες που εγκαταλείφθηκαν με τη διαφυγή τους στα τέλη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, - ανεξάρτητα από το αν θα κριθεί παραδεκτή μια τέτοια προσφυγή-, καθώς σε ότι αφορά τις περιουσίες που δημεύθηκαν με την ποινική νομοθεσία δεν μπορούν να έχουν καμία αξίωση.

Στη νομολογιακή έρευνα που διενεργήσαμε, δεν φαίνεται να έχουν γίνει προσφυγές σε ελληνικά δικαστήρια από Τσάμηδες που να αφορούν τις διατάξεις των νομοθετικών διαταγμάτων 2536/1953, 2185/1952, 3958/1959 και του νόμου 2781/1954, παρά μόνο μια⁶⁴, που αφορά στο ν.δ 3958/1959, ωστόσο δεν γνωρίζουμε αν είναι Τσάμης ο ενάγων καθώς αναφέρεται στο κείμενο της απόφασης μόνο το θρήσκευμά του. Παρόλο που υπάρχει νομολογία σχετική με τις εν λόγω νομοθετικές ρυθμίσεις, φαίνεται πως οι προσφυγές αυτές δεν έχουν γίνει από Τσάμηδες, είτε δεν αφορούν σε αστικά και αγροτικά ακίνητα της ευρύτερης περιοχής της Ηπείρου και ειδικότερα της Θεσπρωτίας. Αυτό είναι φυσικό καθώς οι παραπάνω νομοθετικές

---

⁶³ Άρθρο 35, παρ.1 Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)

⁶⁴ Εφετείο Κέρκυρας αριθμ. απόφ. 21/2001, Λαθραία μετανάστευση στο εξωτερικό και τύχη ακινήτου περιουσίας μετανάστη -. Μετά από τρία έτη αποσβήνεται το δικαίωμα κυριότητας και το δημόσιο έχει δικαίωμα έκδοσης πρωτοκόλλου κατάληξης του ακινήτου το οποίο μεταγράφεται νόμιμα στο Υποθηκοφυλακείο. Μετά τριετία από την μεταγραφή το δημόσιο αποκτά κυριότητα κατά ν.δ. 3958/59.

ρυθμίσεις για επανεποικισμό των παραμεθόριων περιοχών δεν αφορούσαν αποκλειστικά και μόνο την Ήπειρο αλλά αναφέρονταν σε «παραμεθόριες περιοχές» εν γένει. Ως παραμεθόριος είχε χαρακτηριστεί και η περιοχή της Θεσπρωτίας, αλλά όχι μόνο αυτή. Επιπλέον το περιεχόμενο των αποφάσεων δεν επιτρέπει να σχηματίσουμε ξεκάθαρη εικόνα για το ποιος κάνει την προσφυγή και αν πράγματι είναι Τσάμης. Πλήθος αποφάσεων επίσης, αφορούν διαμάχες που προκύπτουν από την έναρξη σε ισχύ του νόμου 1540/1985 σχετικά με την απόδοση ή αποζημίωση των περιουσιών των πολιτικών προσφύγων.

Όπως αναφέραμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο νόμος 1540/1985 που αφορά στη ρύθμιση των περιουσιών των πολιτικών προσφύγων και στην απόδοση αυτών υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, καταργεί διατάξεις προηγούμενων νομοθετικών ρυθμίσεων. Πιο συγκεκριμένα, οι διατάξεις του νόμου αυτού, μεταξύ άλλων εφαρμόζονται, για ακίνητα που εγκαταλείφθηκαν και περιήλθαν στη διαχείριση του Υπουργείου Γεωργίας με την εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 6 και 8 του ν.δ 2536/1953, για τα αγροτικά ακίνητα που περιήλθαν στο δημόσιο με την εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 13 του ν.δ 3958/1959 και για τα ακίνητα που καταλήφθηκαν από το δημόσιο ως εγκαταλελειμμένα σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 34 του α.ν 1539/1938. Το λογικό συμπέρασμα που εξάγεται από αυτή τη συλλογιστική σε συνδυασμό με τα προαναφερθέντα στο προηγούμενο κεφάλαιο είναι το εξής, από τη στιγμή που οι Τσάμηδες δεν εμπίπτουν στην κατηγορία των πολιτικών προσφύγων καθώς δεν πληρούν την προϋπόθεση του άρθρου 1 του ν. 1540/1985- δηλαδή της ελληνικότητας του γένους-, προκύπτει ότι δεν μπορούν και σύμφωνα με τις διατάξεις του ίδιου νόμου να διεκδικήσουν περιουσίες που καταλήφθηκαν με τα νομοθετικά διατάγματα και τους νόμους της δεκαετίας του '50.

Το προβληματικό της υποθέσεως ωστόσο δεν είναι αν θα κρινόταν παραδεκτή μια προσφυγή Τσάμηδων στα εγχώρια δικαστήρια ή αν θα δικαιωνόταν, αλλά ότι δεν έχει γίνει καμία έμπρακτη προσπάθεια εκ μέρους του Τσαμικού πληθυσμού να διεκδικήσει τις περιουσίες αυτές με νόμιμα μέσα.

Τα τελευταία χρόνια αυτό που παρατηρούμε είναι ότι το τσάμικο στοιχείο, αρκείται στην «ανάθεση» αυτού του έργου στην αλβανική κυβέρνηση. Αυτό σαφώς συμφέρει και την αλβανική πλευρά καθώς αναβαθμίζει το ζήτημα, προβάλλοντας παράλληλα και το αίτημα αποζημίωσης ή απόδοσης των αλβανικών μεσεγγυημένων περιουσιών και τα προωθεί σαν διμερή προβλήματα που χρήζουν άμεσης επίλυσης, ανεξάρτητα με το αν η ελληνική κυβέρνηση τα αναγνωρίζει ή όχι. Είναι παραπάνω

από προφανές, ότι για την Αλβανία το Τσαμικό ζήτημα αντιμετωπίζεται από την
απαρχή του ως ένα διαπραγματευτικό χαρτί και ως μοχλός πίεσης προς την Ελλάδα
με απώτερο σκοπό είτε να αποκομίσει η Αλβανία οικονομικά οφέλη είτε να πιέσει το
ελληνικό κράτος και την ελληνική μειονότητα που διαβιεί στην Βόρεια Ήπειρο.

4.4.3 ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ

Η Αλβανία από την ανακίνηση του Τσαμικού ζητήματος τη δεκαετία του '90 φροντίζει ανά τακτά χρονικά διαστήματα να επαναπροβάλει και να επικαιροποιεί το ζήτημα με παράλληλη αναφορά και στην κατάφωρη αδικία που έχουν υποστεί οι Αλβανοί υπήκοοι λόγω του καθεστώτος μεσεγγυήσεων στο οποίο υπόκεινται οι περιουσίες τους. Κοινός παρανομαστής στις πρακτικές αυτές είναι σαφώς το οικονομικό όφελος που θεωρεί ότι μπορεί να αποκομίσει.

Επειδή τα δύο ζητήματα που φροντίζει να προβάλει παράλληλα η αλβανική πλευρά έχουν διαφορές και δεν μπορούν να προσεγγιστούν με τον ίδιο τρόπο στο παρόν κεφάλαιο θα ασχοληθούμε μόνο με τις περιουσίες των Τσάμηδων και στα νομικά ζητήματα που ανακύπτουν υπό το φως του διεθνούς δικαίου.

Πιο συγκεκριμένα και έχοντας εξετάσει τις διεκδικήσεις των Τσάμηδων με βάση το εσωτερικό δίκαιο, θα πρέπει να ελέγξουμε αν μπορούν να θεμελιωθούν νομικές διαφορές και υπό το πρίσμα του διεθνούς δικαίου.

Παρόλο που η αλβανική πλευρά αλλά και οργανώσεις Τσάμηδων εντός και εκτός Αλβανίας φροντίζουν να γνωστοποιούν και σε κάποιο βαθμό και να διεθνοποιούν το τσαμικό ζήτημα, όποτε δίνεται η δυνατότητα, παρατηρούμε ότι λίγες κινήσεις έχουν γίνει σε διεθνές επίπεδο προς ικανοποίηση των αιτημάτων τους⁶⁵. Αυτό σαφώς συμβαίνει γιατί ακριβώς είναι δύσκολο να θεμελιωθεί νομική διαφορά αφενός και αφετέρου η αλβανική πλευρά γνωρίζει ότι πιθανή προσφυγή σε διεθνή δικαιοδοτικά όργανα μάλλον θα απορριφθεί.

Σε πρώτο χρόνο λοιπόν θα εξετάσουμε πως και αν μπορεί να στοιχειοθετηθεί προσφυγή σε διεθνή δικαιοδοτικά όργανα εκ μέρους των Τσάμηδων, για ποια κατηγορία περιουσιών και στη συνέχεια θα ερευνήσουμε και θα παραθέσουμε νομολογία σχετική με το ζήτημα.

---

⁶⁵ Σε ότι αφορά το ζήτημα απόδοσης των περιουσιών δεν έχει πραγματοποιηθεί καμία προσφυγή σε διεθνές δικαιοδοτικό όργανο. Ωστόσο οργάνωση Τσάμηδων παρέδωσε στην Εισαγγελία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου τον Φεβρουάριο του 2016, φάκελο με τον οποίο ζητάει από το δικαστήριο να αναγνωρίσει γενοκτονία του Τσαμικού στοιχείου από ελληνικές αντάρτικες ομάδες.

I. ΠΙΘΑΝΕΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ - ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

Τα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα στα οποία θα μπορούσαν να προσφύγουν οι Τσάμηδες, ως φυσικά πρόσωπα, *rationae materiae* είναι αρχικά το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) και το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (ΔΔΧ) στο οποίο ωστόσο θα προσέφευγε η Αλβανία καθώς επιτρέπονται μόνο διακρατικές προσφυγές.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω οργανώσεις Τσάμηδων έχουν κάνει κινήσεις καταθέτοντας φάκελο στην Εισαγγελία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ) με αίτημα την αναγνώριση διάπραξης γενοκτονίας εκ μέρους των αντάρτικων ομάδων απέναντι στο τσάμικο στοιχείο, ζητώντας παράλληλα και την επιστροφή των περιουσιών. Ωστόσο επειδή η διαδικασία εκκίνησης έρευνας και δίωξης στη διεθνή ποινική δικαιοταξία δεν ομοιάζει με τις κλασικές προσφυγές στα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα και επειδή και η ίδια η Εισαγγελία του ΔΠΔ δεν έχει ξεκινήσει τη διαδικασία της έρευνας, δεν θα ασχοληθούμε περαιτέρω.

Μια προσφυγή ωστόσο σε οποιοδήποτε δικαιοδοτικό όργανο δεν είναι απλή υπόθεση, καθώς δεν αρκεί απλώς η διάθεση να διεκδικήσεις αυτό που θεωρείς ότι δικαιούσαι αλλά πρέπει να πληρούνται και όλα τα δικονομικά χαρακτηριστικά που προβλέπουν τα καταστατικά και οι κανονισμοί των δικαστηρίων. Το κομμάτι της δικονομίας συνεπώς παίζει καθοριστικό ρόλο, στο κατά ποσό μια προσφυγή μπορεί να κριθεί παραδεκτή, και αυτό εξαρτάται από την καθ' ύλην αρμοδιότητα (*ratione materiae*) του δικαστηρίου, δηλαδή ποιες υποθέσεις μπορεί να επιληφθεί, το προσωπικό πεδίο εφαρμογής (*ratione personae*), δηλαδή ποια υποκείμενα μπορούν να παρασταθούν και να προσφύγουν στο δικαστήριο και τον χρόνο εφαρμογής (*ratione temporis*), δηλαδή από ποιο χρονικό σημείο και μετά μπορεί να επιλαμβάνεται υποθέσεων.

Αυτά τα βασικά κριτήρια-προϋποθέσεις, προβλέπονται στο εκάστοτε καταστατικό των δικαιοδοτικών οργάνων και στους αντίστοιχους εσωτερικούς κανονισμούς και είναι το πρώτο βήμα- στην περίπτωση που πληρούνται-, για να μπορέσει κάποιο υποκείμενο του διεθνούς δικαίου να κάνει μια προσφυγή.

II. ΠΡΟΣΦΥΓΗ ΣΤΟ ΕΛΛΑ

1. ΠΕΡΙΟΥΣΙΕΣ ΤΣΑΜΗΛΩΝ ΔΟΣΙΛΟΓΩΝ

Δυνητικά μπορούμε να υποθέσουμε ότι ομάδες Τσάμηδων ή Τσάμηδες αυτοπροσώπως θα μπορούσαν να προσφύγουν στο ΕΔΔΑ, για το θέμα των περιουσιών. Οι προσφυγές αυτές θα μπορούσαν να γίνουν είτε για τις περιουσίες των Τσάμηδων που καταδικάστηκαν για συνεργασία με τον εχθρό από τα Ειδικά Δικαστήρια δοσίλογων με παρεπόμενη ποινή την ολική δήμευση της περιουσίας, είτε ακόμα και για τις περιουσίες που εγκατέλειψαν φεύγοντας και τις οποίες κατέλαβε το Ελληνικό Δημόσιο και απαλλοτρίωσε εν συνεχεία.

Παρόλο, που όπως αναλύσαμε και στα προηγούμενα κεφάλαια η δήμευση και η απαλλοτρίωση των περιουσιών αυτών έγινε σύννομα και χωρίς να γεννάται οποιοδήποτε νομικό ζήτημα, οφείλουμε να αναλύσουμε το υποθετικό ενδεχόμενο προσφυγής και κατά πόσο αυτή μπορεί να σταθεί στο Δικαστήριο.

Αρχικά λοιπόν, θα πρέπει να ελέγξουμε αν υπάρχει κάποιο δικαίωμα που προστατεύεται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και το οποίο στην παρούσα υπόθεση εργασίας παραβιάζεται. Κάνοντας μια σύντομη ανάγνωση της Συμβάσεως, πιθανή προσφυγή θα μπορούσε να στηριχθεί στην παραβίαση των δικαιωμάτων που προβλέπονται από τα άρθρα 6 παράγραφος 1⁶⁶ της ΕΣΔΑ, στο άρθρο 1 του Πρώτου πρόσθετου Πρωτοκόλλου⁶⁷ της ΕΣΔΑ και στο άρθρο 14 της ΕΣΔΑ⁶⁸. Ωστόσο το άρθρο 14 εννοείται συνήθως σε συνδυασμό με

---

⁶⁶ **Δικαίωμα στη χρήση και απονομή δικαιοσύνης**, άρθρο 6 παρ.1 : «Πάν προσωπόν έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή νομίμως και δικαίως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίση, είτε επί των αμφισβητήσεων είτε επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως ...»

⁶⁷ **Προστασία της Ιδιοκτησίας**, άρθρο 1, 1ο πρωτόκολλο: «Παν φυσικόν ή νομικόν πρόσωπον δικαιούται σεβασμού της περιουσίας του. Ουδείς δύναται να στερηθή της ιδιοκτησίας αυτού εμή δια λόγους δημοσίας ωφελείας και υπό τους προβλεπομένους, υπό του νόμου και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου όρους. Αι προαναφερόμεναι διατάξεις δεν θίγουσι το δικαίωμα παντός κράτους όπως θέση εν ισχύ νόμους ους ήθελε κρίνει αναγκαίον προς ρύθμισιν της χρήσεως αγαθών συμφώνως προς το δημόσιον συμφέρον ή προς εξασφάλισιν της καταβολής φόρων ή άλλων εισφορών ή προστίμων»

⁶⁸ **Απαγόρευση Διακρίσεων**, άρθρο 14: «Η χρήσις των αναγνωριζόμενων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διαρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος

παραβίαση άλλης διάταξης της ΕΣΔΑ και στην προκειμένη περίπτωση σε συνδυασμό με την παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου. Άρα αν αποδειχθεί ότι δεν παραβιάζεται το άρθρο 1 του πρόσθετου Πρωτοκόλλου τότε εκπίπτει και το άρθρο 14.

Σε ότι αφορά τις περιουσίες των Τσάμηδων συνεργατών των κατακτητών που δημεύθηκαν ολικώς ή μερικώς, η δήμευση ήταν παρεπόμενη ποινή της καταδικαστικής απόφασης που τους τιμωρούσε για συνεργασία με τους κατακτητές. Αυτά τα ειδικά δικαστήρια συστάθηκαν νομότυπα και δεν προκύπτει νομικό κώλυμα ως προς αυτό. Ωστόσο ακόμα και αν υπήρχε ζήτημα σχετικά με την διαδικασία διεξαγωγής της δίκης για να υπάρξει προσφυγή θα έπρεπε πρώτα να εξαντληθούν τα εσωτερικά ένδικα μέσα.

Υπάρχει για παράδειγμα απόφαση του Άρειου Πάγου⁶⁹, σχετική με αίτηση που έγινε για επανάληψη διαδικασίας που περατώθηκε με την 174/1945 αμετάκλητη απόφαση του Ειδικού Δικαστηρίου δοσίλογων, διότι η κόρη του καταδικασθέντος επικαλέστηκε την ύπαρξη νέων αποδεικτικών στοιχείων, με τα οποία θα αποδεικνυόταν ότι ο πατέρας της καταδικάστηκε για έγκλημα βαρύτερο από εκείνο που στην πραγματικότητα τέλεσε. Η αίτηση αυτή απορρίφθηκε, καθώς δεν προέκυπταν τα παραπάνω, ωστόσο μας ενδιαφέρει διότι είναι ένα παράδειγμα εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων.

Σε δεύτερο χρόνο ωστόσο, αυτό που οφείλουμε να ελέγξουμε είναι η δικονομία. Πιθανή προσφυγή Τσάμηδων δοσίλογων μάλλον δεν θα κρινόταν αποδεκτή, καθώς η δήμευση των περιουσιών δεν εμπίπτει *ratione temporis* στην δικαιοδοσία του ΕΔΔΑ. Πιο συγκεκριμένα, στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου εμπίπτουν όλα τα μέτρα προσβολής του δικαιώματος απόλαυσης της περιουσίας, τα οποία ελήφθησαν μετά την επικύρωση του Πρώτου πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ, πρωτόκολλο που η Ελλάδα υπέγραψε και επικύρωσε στις 3.9.1953⁷⁰. Συνεπώς στην περίπτωση παραβίασης του δικαιώματος απόλαυσης της περιουσίας η Ελλάδα υπέχει διεθνή ευθύνη και είναι δυνατή προσφυγή σε βάρος της ενώπιον του ΕΔΔΑ.

Η προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ μπορεί να είναι είτε διακρατική είτε ατομική (*ratione personae*). Στην περίπτωση λοιπόν που υποβληθεί προσφυγή από την

γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχή εις εθνική μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως.»

⁶⁹ Αριθ. Απόφασης 1883/2007 Άρειος Πάγος

⁷⁰ Ν. 2329/1953, και μετά την αποχώρηση της Ελλάδας από το Συμβούλιο της Ευρώπης την περίοδο της Δικτατορίας και την καταγγελία της Σύμβασης, προέβη στην επικύρωση ξανά της Σύμβασης με το ν.δ 53/1974

Αλβανία και όχι από κάποιο άλλο συμβαλλόμενο στην ΕΣΔΑ κράτος, η εν λόγω προσφυγή θα αφορά το χρονικό διάστημα από Δεκέμβριο του 1996 και έπειτα καθώς η Αλβανία επικύρωσε την ΕΣΔΑ στις 2.10.1996 και άρα δεν μπορεί να προσφύγει για υποθέσεις πριν από την ημερομηνία αναγνώρισης της ΕΣΔΑ και της δικαιοδοσίας του ΕΔΔΑ. Ωστόσο είναι σημαντικό να τονίσουμε, ότι δεδομένου ότι τα μέτρα δήμευσης των περιουσιών των δοσίλογων ελήφθησαν πριν το 1953, παραβιάσεις που αφορούν σε αυτά δεν εμπίπτουν έτσι και αλλιώς στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου. Έτσι λοιπόν ακόμα και αν η προσφυγή υποβληθεί από κάποιο κράτος- μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης που επικύρωσε την ΕΣΔΑ και το πρώτο πρόσθετο πρωτόκολλο το 1953, η προσφυγή σύμφωνα με τα παραπάνω πάλι θα απορριφθεί, αφού το ΕΔΔΑ δεν έχει αναδρομική αρμοδιότητα.

Στην περίπτωση της ατομικής προσφυγής, θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή αν αρχικά όπως αναφέραμε και παραπάνω είχαν εξαντληθεί τα εσωτερικά ένδικα μέσα. Επιπλέον, η παραβίαση του δικαιώματος απόλαυσης της περιουσίας θα έπρεπε να έχει συνεχή χαρακτήρα και η παραβίαση αυτή να εκτείνεται και μετά την 20^η Νοέμβρη του 1985, ημέρα αναγνώρισης του δικαιώματος ατομικής προσφυγής από την Ελλάδα. Συνεπώς κάτι τέτοιο είναι δύσκολο να υποστηριχθεί για τις δημεύσεις των περιουσιών των δοσίλογων. Επιπλέον, όπως προκύπτει και από τη νομολογία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁷¹, σε ανάλογες περιπτώσεις^{72 73} -(που αφορούσαν αποζημιώσεις περιουσιών που οι ιδιοκτήτες απώλεσαν κατά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, λόγω των διεθνών εδαφικών αλλαγών, απαλλοτριώσεων κλπ) - διεκδίκησης περιουσιών, που οι δικαιούχοι απώλεσαν προ της έναρξης σε ισχύ της ΕΣΔΑ, κρίθηκαν απαράδεκτες, καθώς το Δικαστήριο δεν μπορούσε να επιληφθεί υποθέσεων που χρονικά έλαβαν χώρα πριν από τη θέση της ΕΣΔΑ σε ισχύ. Ακόμα, τα παραπάνω ενισχύονται από τη νομολογία της Επιτροπής, η οποία έκρινε τις προσφυγές απαράδεκτες και για έναν επιπλέον λόγο λέγοντας ότι, «η αποστέρηση της περιουσίας ή άλλου εμπράγματος δικαιώματος (in rem) είναι κατά κανόνα στιγμιαία πράξη και δεν παράγει συνεχή κατάσταση παραβίασης δικαιώματος». Συνεπώς λείπει το κριτήριο της «συνεχούς» παραβίασης. Η νομολογία

---

⁷¹ Μέχρι το 1998, υπήρχε η Επιτροπή Ανθρώπινων Δικαιωμάτων που αποτελούσε ένα πρώτο φίλτρο, απορρίπτοντας τις προσφυγές που ήταν δικονομικά απαράδεκτες

⁷² Υπόθεση Mayer και λοιποί κατά Γερμανίας αρ. προσφυγών : 18890/91,19048/91,19342/92,19549/92 (απόφαση επί του παραδεκτού 4.3.1996), <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-2714%22%5D%7D>

⁷³ Υπόθεση Malhous κατά Τσεχίας αρ. προσφυγής: 33071/96, (απόφαση επί του παραδεκτού 13.12.2000), <https://lovdata.no/static/EMDN/emd-1996-033071-1.pdf>

αυτή λοιπόν ενισχύει περαιτέρω την δυσκολία στοιχειοθέτησης προσφυγής των Τσάμηδων δοσίλογων προς διεκδίκηση των περιουσιών τους.

NOMΟΛΟΓΙΑ

Η πρόσφατη υπόθεση του Πρίγκιπα Hans-Adam II⁷⁴ του Λίχτενσταϊν κατά της Γερμανίας που ήρθε στο ΕΔΔΑ και είναι άκρως σχετική με την πιθανή προσφυγή των Τσάμηδων δοσίλογων, επιβεβαιώνει για άλλη μια φορά τα όσα εκθέσαμε και παραπάνω.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αυτής είναι τα εξής. Ο πατέρας του Πρίγκιπα (πρώην μονάρχης του Λίχτενσταϊν), ήταν ιδιοκτήτης ενός πίνακα ζωγραφικής, ο οποίος αποτελούσε μέρος της οικογενειακής συλλογής έργων τέχνης από το 1767. Μέχρι και το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο πίνακας βρισκόταν σε έναν από τους πύργους της οικογένειας, στο έδαφος της σημερινής Τσεχίας. Το 1946 η πρώην Τσεχοσλοβακία, κατέσχεσε την περιουσία του πατέρα του προσφεύγοντος, η οποία βρισκόταν στο έδαφος της, συμπεριλαμβανομένου και του επίδικου πίνακα, υπό την ισχύ των διαταγμάτων Benes και πιο συγκεκριμένα του διατάγματος υπ' αριθμόν 12 «κατάσχεση και επιταχυνόμενη διανομή των αγροτικών περιουσιών Γερμανών και Ούγγρων ατόμων που διέπραξαν προδοσία ή λειτούργησαν ως εχθροί του Τσέχικου και Σλοβάκικου λαού». Ο πίνακας βρισκόταν λοιπόν στο Μουσείο του Μπρνο από την κατάσχεσή του και έπειτα. Ο πατέρας του προσφεύγοντος, προσέφυγε στο διοικητικό δικαστήριο της Μπρατισλάβα το 1951 και το δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή του. Το 1991 η Κολονία απέκτησε τον πίνακα ως προσωρινό δάνειο από το Μουσείο του Μπρνο. Ο Πρίγκιπας Hans-Adam II του Λίχτενσταϊν, ως ιδιοκτήτης του πίνακα μετά τον θάνατο του πατέρα του το 1991-1992 προσέφυγε στα γερμανικά δικαστήρια ζητώντας να του επιστραφεί ο πίνακας, ισχυριζόμενος ότι τα μέτρα απαλλοτρίωσης που έλαβαν χώρα στην Τσεχοσλοβακία ήταν άκυρα ή άσχετα, αναφορικά με την παραβίαση της δημόσιας τάξης στη Γερμανία. Τα γερμανικά δικαστήρια αρνήθηκαν να εξετάσουν σχετικές αγωγές του,

---

⁷⁴ ΕΔΔΑ, Απόφαση Πρίγκιπας Hans-Adam II του Λίχτενσταϊν (αρ. προσφυγής 42527/98), 12.7.2001, https://www.google.gr/search?q=hudoc+prince+hans+adam&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b&gfe_rd=cr&ei=cjssWIXwFKqz8wexu794

επικαλούμενα διάταξη διεθνούς σύμβασης του 1952⁷⁵ (τροποποιήθηκε το 1954) που απαγόρευε ρητά την επανεξέταση των δημεύσεων.

Στον ισχυρισμό του προσφεύγοντος ότι η άρνηση γερμανικών δικαστηρίων να αποφανθούν σχετικά με τη συμβατότητα των δημεύσεων παραβίασε το άρθρο 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο υποστήριξε ότι η επιβολή το 1952 στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας από τις τρεις δυνάμεις (ΗΠΑ, Η. Βασίλειο, Γαλλία) μιας διεθνούς συνθήκης που απαγόρευε πράγματι στα γερμανικά δικαστήρια να εξετάσουν μέτρα δήμευσης δεν συνιστά παραβίαση του δικαιώματος πρόσβασης στο δικαστήριο (αρθρ. 6 παρ.1, ΕΣΔΑ).

Το Δικαστήριο σε ότι αφορούσε τον ισχυρισμό του προσφεύγοντα για παραβίαση του δικαιώματος ειρηνικής απόλαυσης περιουσίας (αρθρ.1 Πρωτόκολλο1) σημείωσε τα ακόλουθα: «⁷⁶ Σε ότι αφορά το εν λόγω προκαταρκτικό ζήτημα, το Δικαστήριο της Μπρατισλάβα το 1951, δηλαδή προ της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1953, ημερομηνίας κατά την οποία ετέθη σε ισχύ η ΕΣΔΑ, και προ της 18^{ης} Μαΐου 1954, ημερομηνίας κατά την οποία ετέθη σε ισχύ το Πρώτο πρόσθετο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ που καλύπτει το δικαίωμα στην ειρηνική απόλαυση της περιουσίας. Επομένως το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο *ratione temporis* να εξετάσει τις συνθήκες υπό τις οποίες έλαβε χώρα η απαλλοτρίωση ή τα μακροχρόνια αποτελέσματά της μέχρι σήμερα. Το Δικαστήριο θα προσέθετε ότι υπό αυτές τις συνθήκες δεν τίθεται ζήτημα συνεχούς παραβίασης της ΕΣΔΑ η οποία θα μπορούσε να καταλογιστεί στο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας και η οποία θα μπορούσε να έχει επιπτώσεις στα χρονικά όρια άσκησης των αρμοδιοτήτων του Δικαστηρίου. Ως επακόλουθο του μέτρου, ο πατέρας του προσφεύγοντος και ο ίδιος ο προσφεύγων δεν είχαν τη δυνατότητα να ασκήσουν κανένα δικαίωμα ιδιοκτησίας σε ότι αφορά τον πίνακα ο οποίος φυλασσόταν στο Γραφείο Ιστορικών Μνημείων του Μπρνο στην Τσεχία. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο προσφεύγων, ως κληρονόμος του πατέρα του, δεν δύναται στο πλαίσιο των σκοπών του άρθρου 1 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ να θεωρηθεί ότι έχει διατηρήσει την κυριότητα ή να δικαιούται αξίωσης επιστροφής περιουσιακών στοιχείων κατά της Γερμανίας τα οποία ισοδυναμούν με νόμιμη προσδοκία υπό την έννοια που αυτή έχει

---

⁷⁵ Settlement of Matters Arising out of War and Occupation, 23.10.1954, [http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1959/TS0013%20\(1959\)%20CMND-656%201952%2026%20MAY,BONN%3BCONVENTION%20ON%20SETTLEMENT%20OF%20MATTERS%20ARISING%20OUT%20OF%20WAR&THE%20OCCUPATION%20BETWEEN%20NI,FRANCE,USA&FEDERAL%20REPUBLIC%20OF%20GERMANY_1.pdf](http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1959/TS0013%20(1959)%20CMND-656%201952%2026%20MAY,BONN%3BCONVENTION%20ON%20SETTLEMENT%20OF%20MATTERS%20ARISING%20OUT%20OF%20WAR&THE%20OCCUPATION%20BETWEEN%20NI,FRANCE,USA&FEDERAL%20REPUBLIC%20OF%20GERMANY_1.pdf)

⁷⁶ Παρ. 85,86,87 της Απόφασης Πρίγκιπας Hans-Adam II του Λίχτενσταϊν (αρ. προσφυγής 42527/98), 12.7.2001

στο πλαίσιο της νομολογίας του Δικαστηρίου. Δεδομένων των παραπάνω, οι αποφάσεις του γερμανικού δικαστηρίου και η επακόλουθη επιστροφή του πίνακα στην Τσεχία δεν μπορεί να θεωρηθεί παρέμβαση στην «περιουσία» του προσφεύγοντος βάσει των όσων ορίζονται στο άρθρο 1 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο συνεπώς καταλήγει στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του πρώτου πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ»

Συνεπώς, υπό τις διατάξεις της ΕΣΔΑ και της νομολογίας του Δικαστηρίου καθίσταται σαφές ότι δεν υπάρχει παραβίαση του δικαιώματος της απόλαυσης της περιουσίας και άρα οποιαδήποτε πιθανή προσφυγή στερείται νομικής βάσης και θα κρινόταν απαράδεκτη.

2. ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΜΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΕΣ

Η δικονομία που αναλύσαμε σε ότι αφορούσε πιθανή προσφυγή των δοσίλογων Τσάμηδων, ισχύει και σε πιθανή προσφυγή Τσάμηδων προς διεκδίκηση των εγκαταλελειμμένων περιουσιών, που μετά τη φυγή τους καταλήφθηκαν και απαλλοτριώθηκαν σύννομα από το Ελληνικό Δημόσιο.

Όπως αναλύσαμε στο κεφάλαιο που αφορούσε στη νομοθεσία για την κατάληψη των περιουσιών αυτών από το Ελληνικό κράτος, όλες οι διαδικασίες κατάληψης και μεταγραφής των αστικών και αγροτικών ακινήτων έγιναν νόμιμα και το ελληνικό δημόσιο απέκτησε νομή και κυριότητα αυτών.

Η εγχώρια νομολογία, δεν μας παρέχει με παραδείγματα προσφυγών για τα εν λόγω ακίνητα.

Συνεπώς, θέμα παραβίασης του δικαιώματος στην περιουσία δεν τίθεται, καθώς πρέπει η παραβίαση να είναι συνεχής και να εκτείνεται μέχρι σήμερα. Δηλαδή θα πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις: να υπάρχει νόμιμη προσδοκία για την περιουσία από τους Τσάμηδες, δηλαδή να έχουν γίνει αγωγές σε εγχώρια δικαστήρια, να υπάρχουν οχλήσεις, συμφωνητικά ή άλλες αποδείξεις που ανανεώνουν και επιδεικνύουν με κάποιο τρόπο το ενδιαφέρον των Τσάμηδων για την

ιδιοκτησία τους, να μην θίγεται η ασφάλεια δικαίου και να μην έχουν παραγραφεί οι αξιώσεις τους, βάσει του Αστικού Κώδικα⁷⁷.

Από τη στιγμή λοιπόν που αυτές οι προϋποθέσεις δεν πληρούνται και σε συνδυασμό με τα δικονομικά εμπόδια που πρέπει να υπερπηδηθούν, φαίνεται μάλλον αδύνατη να ευδοκιμήσει οποιαδήποτε πιθανή προσφυγή στο ΕΔΔΑ.

Καταληκτικά λοιπόν τόσο τα δικονομικά εμπόδια που υπάρχουν όσο και η απορριπτική νομολογία του ΕΔΔΑ για αιτιάσεις σχετικές με απαλλοτριώσεις και δημεύσεις που έλαβαν χώρα πριν από αρκετές δεκαετίες και εντάσσονται στις μεταπολεμικές ριζικές αλλαγές που υπέστη η ανθρωπότητα ευρύτερα αλλά και η Ευρώπη ειδικότερα θεωρείται ότι δεν γεννούν ζήτημα παραβίασης της ΕΣΔΑ.

II. ΠΡΟΣΦΥΓΗ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΧΑΓΗΣ

Η διαδικασία προσφυγής στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (ΔΔ) απαιτεί επίσης την κάλυψη δικονομικών προϋποθέσεων που είναι διαφορετικές με την περίπτωση προσφυγής στο ΕΔΔΑ.

Σύμφωνα με το άρθρο 34 του Καταστατικού του ΔΔ (*ratione personae*), μόνο κράτη δύνανται να είναι διάδικοι σε υποθέσεις ενώπιον του Δικαστηρίου. Αυτό σημαίνει ότι ατομικές προσφυγές, για τις οποίες κάναμε λόγο στην προηγούμενη ενότητα δεν προβλέπονται στην περίπτωση του ΔΔ. Κατά συνέπεια, για να υπάρξει υπόθεση ενώπιον του Δικαστηρίου, θα πρέπει η Αλβανία να κινηθεί νομικά εναντίον της Ελλάδας. Πως μπορεί να συμβεί όμως αυτό.

Η θεμελιώδης αρχή της κυριαρχίας των Πολιτειών που διέπει το διεθνές δίκαιο, έχει ως αποτέλεσμα να μην υπάρχει δικαιοδοσία των διεθνών δικαστηρίων χωρίς τη συγκατάθεση των εμπλεκόμενων μερών. Κατά συνέπεια για να υπάρξει δικαιοδοσία του ΔΔ πρέπει τα κράτη μέρη της διένεξης να αποδέχονται τη δικαιοδοσία του για την εν λόγω διαφορά. Συνοπτικά λοιπόν υπάρχουν τρεις τρόποι για να μπορέσεις να βρεθείς ως διάδικος ενώπιον του ΔΔ: ο πρώτος τρόπος είναι με την υπογραφή μιας “ειδικής σύμβασης”, γνωστής και ως “συνυποσχετικό”, στην περίπτωση που τα διάδικα μέρη συμφωνούν να επιλύσουν τη διαφορά τους στο δικαστήριο και

---

⁷⁷ Ι. Κτιστάκης, «Περιουσίες Τσάμηδων και Αλβανών στην Ελλάδα. Άρση του εμπολέμου και διεθνής προστασία δικαιωμάτων του ανθρώπου»

αναγνωρίζουν την αρμοδιότητα του για συγκεκριμένη υπόθεση. Ο δεύτερος τρόπος είναι με μια δήλωση αποδοχής της ρήτρας υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου (αρ. 36 παρ. 2 του Καταστατικού), και ο τρίτος τρόπος είναι η υπογραφή μιας άλλης Συνθήκης που περιλαμβάνει ρήτρα αποδοχής του Διεθνούς Δικαστηρίου ως δικαιοδοτικού οργάνου για την επίλυση των διαφορών που προκύπτουν από αυτή τη Συνθήκη.

Συνεπώς, είναι σαφές ότι πρώτος τρόπος απορρίπτεται καθώς η ελληνική πλευρά δεν αποδέχεται έτσι και αλλιώς την ύπαρξη τσάμικου ζητήματος, οπότε αποκλείεται να συμφωνήσει να τεθεί η υπόθεση στο ΔΔ, πόσο μάλλον να υποβάλλει και συνυποσχετικό. Η τρίτη μέθοδος στην παρούσα μελέτη δεν μας απασχολεί γιατί δεν έχει προκύψει μέχρι στιγμής συμβατικό κείμενο στο οποίο είναι συμβαλλόμενες η Ελλάδα και η Αλβανία και προβλέπει ρητά την επίλυση των διαφορών τους στη Χάγη.

Αναφορικά με τη δεύτερη μέθοδο, η προαιρετική ρήτρα υποχρεωτικής δικαιοδοσίας ορίζει ότι τα συμβαλλόμενα στο παρόν καταστατικό Κράτη μέρη δύνανται να δηλώσουν, οποτεδήποτε, ότι αναγνωρίζουν αυτοδικαίως και χωρίς ειδική συμφωνία ως υποχρέωση τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου επί όλων των νομικής φύσεως διαφορών που αφορούν:

- i. Την ερμηνεία μιας Συνθήκης
- ii. Κάθε ζήτημα διεθνούς δικαίου
- iii. Την ύπαρξη γεγονότος το οποίο αν βεβαιωνόταν, θα αποτελούσε παράβαση διεθνούς υποχρέωσης
- iv. Τη φύση ή την έκταση της οφειλόμενης επανόρθωσης για παραβίαση διεθνούς υποχρέωσης

Η Ελλάδα έχει αποδεχτεί τη ρήτρα υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου, την οποία μάλιστα συνοδεύει και με μια δήλωση⁷⁸ με την οποία εξαιρεί από τη δικαιοδοσία του ΔΔ: διαφορές που αφορούν σε στρατιωτικές δραστηριότητες και μέτρα που λαμβάνει η Ελλάδα με σκοπό την προστασία της κυριαρχικής και εδαφικής ακεραιότητας για λόγους εθνικής άμυνας και ασφάλειας, διαφορές που αφορούν τα σύνορα του κράτους ή την κυριαρχία επί των εδαφών της Ελληνικής Δημοκρατίας, συμπεριλαμβανομένης διαφοράς σχετική με την επέκταση ή τη μείωση

---

⁷⁸ Ανανεωμένη Δήλωση στις 14.1.2015

των χωρικών υδάτων και του εναέριου χώρου και διαφορά σχετική με την οποία, κάθε άλλο μέρος της διένεξης έχει αποδεχτεί την υποχρεωτική δικαιοδοσία του ΔΔ, μόνο σε σχέση με την εν λόγω διαφορά* ή η αποδοχή της υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του ΔΔ εκ μέρους άλλου μέρους στη διαφορά έχει κατατεθεί ή επικυρωθεί σε διάστημα λιγότερο από 12 μήνες πριν την υποβολή της αίτησης που φέρνει τη διαφορά στο δικαστήριο.

Η Αλβανία μέχρι σήμερα δεν έχει αναγνωρίσει τη ρήτρα υποχρεωτικής αρμοδιότητας και συνεπώς λαμβάνοντας υπ' όψιν και τους παραπάνω τρόπους φαίνεται δύσκολο να μπορέσει να εγκαλέσει την Ελλάδα στο ΔΔ.

Άλλος πιθανός τρόπος προσφυγής στο ΔΔ, είναι με τη μέθοδο της διπλωματικής προστασίας. Όπως είπαμε και παραπάνω, στο ΔΔ δεν μπορούν να παραστούν φυσικά πρόσωπα καθώς τα ιδιωτικά συμφέροντα δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο διαφοράς ενώπιον του. Ωστόσο μπορεί κάποιο κράτος να ασκήσει διπλωματική προστασία υπέρ υπηκόου του, καθιστώντας την διαφορά πια διαπολιτειακή.⁷⁹ Θα μπορούσε λοιπόν η Αλβανία να προβεί σε αυτή την κίνηση, η οποία θα χαρακτηριζόταν μάλλον συμβολική, καθώς στη διαδικασία της διπλωματικής προστασίας προασπίζεσαι τα συμφέροντα ενός και μόνο φυσικού προσώπου και όχι μιας ομάδας.

Είναι λοιπόν πιθανό να μην προέβαινε σε μια τέτοια κίνηση από την οποία δεν θα είχε να κερδίσει και πολλά, αλλά μάλλον θα οδηγούσε στο εντελώς αντίθετο αποτέλεσμα.

NOMΟΛΟΓΙΑ

Η νομολογία που μας παρέχει το ΔΔ, η σχετική με το θέμα μας αντλείται πάλι από την υπόθεση του Πρίγκιπα Hans- Adam II⁸⁰, ο οποίος προσέφυγε εκτός από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στο ΔΔ κατά της Γερμανίας.

Η προσφυγή αφορούσε διαφορά που ανέκυψε, μετά τις αποφάσεις των γερμανικών δικαστηρίων το 1998 και έπειτα, να αντιμετωπίσουν περιουσιακά στοιχεία υπηκόων του Λίχτενσταϊν, ως γερμανικά περιουσιακά στοιχεία που κατασχέθηκαν κατά τη

⁷⁹ Στ. Περράκης, Μ.Ντ Μαρούδα, «Διεθνής Δικαιοσύνη», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 2014

⁸⁰ Liechtenstein v. Germany ICJ, 10.2.2005, <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=613&p1=3&p2=3&case=123&p3=5>

διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, χωρίς να αποζημιωθούν οι ιδιοκτήτες των περιουσιών αυτών.

Η γερμανική πλευρά ήγειρε έξι προδικαστικές ενστάσεις και το δικαστήριο έκρινε ότι πρέπει να ασχοληθεί με τις δύο. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη προδικαστική ένσταση, η Γερμανία θεωρεί ότι δεν υφίσταται διαφορά μεταξύ των μερών. Επισημαίνει ότι παρόλο που ο πυρήνας των γεγονότων του επίδικου ζητήματος βασίζεται στην κατάσχεση περιουσιακών στοιχείων υπηκόων του Λίχτενσταϊν από τα Διατάγματα Benes το 1945, το Λίχτενσταϊν βασίζει τις αξιώσεις του στη Γερμανία και στις δικαστικές αποφάσεις που εξέδωσε τη δεκαετία του '90. Τονίζει επίσης ότι πρέπει να γίνει διαχωρισμός μεταξύ της νομιμότητας των τσεχοσλοβακικών κατασχέσεων του 1945 και της δικαιοδοσίας των γερμανικών δικαστηρίων σε αυτές. Η Γερμανία δεν αποδέχθηκε ποτέ την εγκυρότητα των σχετικών μέτρων που λήφθηκαν από την Τσεχοσλοβακία κατά των περιουσιών υπηκόων του Λίχτενσταϊν. Τα γερμανικά δικαστήρια επισημαίνουν ότι κωλύονται από τη Σύμβαση για την επίλυση ζητημάτων που προκύπτουν από τον πόλεμο και την κατοχή⁸¹ του 1952 (η Σύμβαση)(άρθρο 3, παρ.1- κεφάλαιο 6)⁸² να μην επιδικάζουν υποθέσεις σχετικές με τη νομιμότητα των μέτρων κατάσχεσης και για αυτό τον λόγο βασίζονται στην εκτίμηση που κάνει το κράτος που πραγματοποιεί την κατάσχεση. Επιπλέον ισχυρίζεται ότι το επίδικο ζήτημα δεν είναι οι γερμανικές πρακτικές οι σχετικές με τις τσεχοσλοβακικές κατασχέσεις, αλλά η νομιμότητα αυτών των μέτρων και οι επακόλουθες υποχρεώσεις που δημιουργούν αναφορικά με την αποζημίωση στα διάδοχα της Τσεχοσλοβακίας κράτη. Καταλήγει λοιπόν ότι η μόνη διαφορά που υπάρχει είναι μεταξύ του Λίχτενσταϊν και των διάδοχων κρατών της πρώην Τσεχοσλοβακίας.

Το Λίχτενσταϊν επισημαίνει ότι η διαφορά ανακύπτει και αφορά τη γερμανική θέση καθώς για πρώτη φορά το 1995 με την απόφαση που εξέδωσε, άρχισε να αντιμετωπίζει περιουσιακά στοιχεία υπηκόων του Λίχτενσταϊν, ως γερμανικά εξωτερικά περιουσιακά στοιχεία, υπονομεύοντας την ουδετερότητα και την κυριαρχία του Λίχτενσταϊν.

---

⁸¹ Convention on the Settlement of Matters Arising out of the War and the Occupation 1952

⁸² Art.3,par.1-chapter 6: "The Federal Republic shall in the future raise no objections against the measures which have been, or will be, carried out with regard to German external assets or other property, seized for the purpose of reparation or restitution, or as a result of the state of war, or on the basis of agreements concluded, by the Three Powers with other Allied countries, neutral countries or former Allies to Germany"

Το ΔΔ καταλήγει στο ότι υφίσταται διαφορά και άρα απορρίπτει την προδικαστική ένσταση της Γερμανίας.

Σχετικά με την δεύτερη προδικαστική ένσταση, η Γερμανία ισχυρίζεται ότι το ΔΔ δεν έχει δικαιοδοσία *ratione temporis* καθώς η νομική βάση της προσφυγής του Λίχτενσταϊν στηρίχθηκε στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την ειρηνική επίλυση των διαφορών και πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 1⁸³. Σύμφωνα με αυτή λοιπόν, η διαφορά θα πρέπει να σχετίζεται με γεγονότα και καταστάσεις που έλαβαν χώρα μετά τις 18.2.1980, ημερομηνία κατά την οποία η Ευρωπαϊκή Σύμβαση τέθηκε σε ισχύ μεταξύ της Γερμανίας και του Λίχτενσταϊν.

Η γερμανική πλευρά ισχυρίζεται, ότι ο πίνακας που διεκδικεί ο Πρίγκιπας Hans-Adam II, καθώς και περιουσιακά στοιχεία άλλων υπηκόων του Λίχτενσταϊν, κατασχέθηκαν από την Τσεχοσλοβακία σύμφωνα με τα Διατάγματα Benes. Επιπλέον η Σύμβαση του 1952 απαιτούσε από τη Γερμανία να «αποθαρρύνει» οποιαδήποτε πράξη στα δικαστήρια της που θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο τη νομιμότητα αυτών των κατασχέσεων. Σύμφωνα με τη γνώμη της γερμανικής πλευράς, η αγωγή που έκανε ο Πρίγκιπας Hans-Adam II στα γερμανικά δικαστήρια για να επανακτήσει τον πίνακα, απορρίφθηκε σύμφωνα με τις διατάξεις της Σύμβασης του 1952. Η απόρριψη λοιπόν των προσφυγών του, έγινε για λόγους συμμόρφωσης των γερμανικών δικαστηρίων με τις διατάξεις της Σύμβασης. Επιπλέον σύμφωνα με τη Γερμανία, τα δικαστήρια της είχαν διατηρήσει συνεχόμενα αυτή τη θέση, -έλλειψης δικαιοδοσίας να εξετάσουν τη νομιμότητα των κατασχέσεων αυτών-. Συνεπώς σύμφωνα με τη γνώμη της γερμανικής πλευράς, η διαφορά που ανέκυψε τη δεκαετία του '90 σχετικά με τον πίνακα ήταν άμεσα σχετιζόμενη με τη Σύμβαση και τα Διατάγματα Benes και άρα η πραγματική «πηγή» των γεγονότων υπήρχε πριν το 1980.

Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι παρόλο που οι αποφάσεις των γερμανικών δικαστηρίων πυροδότησαν τη διαφορά μεταξύ Λίχτενσταϊν και Γερμανίας, η πραγματική αιτία της διαφοράς εντοπίζεται στη Σύμβαση του 1952 και στα Διατάγματα Benes. Συνεπώς, δέχεται τη δεύτερη προδικαστική ένσταση της

---

⁸³ “The High Contracting Parties shall submit to the judgement of the International Court of Justice all international legal disputes which may arise between them including, in particular, those concerning: a)the interpretation of a treaty; b)any question of international law; c)the existence of any fact which, if established, would constitute a breach of an international obligation; d)the nature or extent of the reparation to be made for the breach of an international obligation.”

Γερμανίας και καταλήγει στο ότι δεν μπορεί να εξετάσει την υπόθεση στην ουσία της καθώς *ratione temporis* είναι αναρμόδιο.

Η προσέγγιση του ΔΔ πάνω στο επίδικο ζήτημα είναι διαφορετική σε σχέση με το ΕΔΔΑ, ωστόσο το συμπέρασμα είναι όμοιο, καθώς *ratione temporis* και τα δύο Δικαστήρια δεν μπορούν να εξετάσουν την ουσία της υπόθεσης. Η νομολογία που παράχθηκε πάνω στην υπόθεση του Πρίγκιπα Hans-Adam II, -τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε διεθνές επίπεδο- είναι άκρως σχετική με την αντίστοιχη πιθανότητα προσφυγής σε δικαιοδοτικούς μηχανισμούς εκ μέρους των Τσάμηδων ή της Αλβανίας για τη διεκδίκηση περιουσιών. Η απορριπτική φύση της νομολογίας, αποδεικνύει για ακόμα μια φορά τη δυσκολία θεμελίωσης υπαρκτής νομικής διαφοράς, ενισχύοντας την ελληνική θέση.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

5.1 ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι του 1912-1913, δημιούργησαν μια νέα εδαφική πραγματικότητα στη βαλκανική χερσόνησο. Ο Α΄ Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος ανέτρεψε τα εδαφικά δεδομένα, δημιουργώντας καινούρια και το πλήθος των ανεξάρτητων κρατών που «γέννησε», έφεραν στην επιφάνεια τη δημιουργία μειονοτικών ζητημάτων σε όλα τα Βαλκάνια.

Οι Τσάμηδες, ως μια ιδιάζουσα μειονότητα, που εμφανίστηκε από τις παραπάνω γεωπολιτικές αλλαγές, αποτέλεσαν και αυτοί ένα μειονοτικό ζήτημα που έχρηζε επιλύσεως. Οι ελληνικές κυβερνήσεις, ανάλογα με την πολιτική και ιδεολογική τους κατεύθυνση άλλες φορές προσπάθησαν να επιλύσουν το θέμα, άλλες το ενέτειναν, άλλες αδιαφόρησαν και άλλες χειρίστηκαν λάθος τις ιστορικές συγκυρίες που τους δόθηκαν για να το κλείσουν μια για πάντα.

Όλες αυτές οι χαμένες ευκαιρίες, οδηγούν στο σήμερα, που πια για την Ελλάδα αντιμετωπίζεται ως ανύπαρκτο ζήτημα, αλλά η Αλβανία το ανακινεί, σε κάθε ευκαιρία και με κάθε τρόπο με αποτέλεσμα παρεπόμενα διμερή προβλήματα με τη γείτονα χώρα.

Βασική αιτία ρήξης, αποτέλεσε και αποτελεί το θέμα των περιουσιών που απαλλοτριώθηκαν τόσο κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου όσο και κατά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου από το ελληνικό κράτος και για τις οποίες οι Τσάμηδες ισχυρίζονται ότι δεν αποζημιώθηκαν ποτέ.

Στην παρούσα εργασία, θέτοντας το ιστορικό πλαίσιο όσο πιο αντικειμενικά και κριτικά μπορούσαμε, σκιαγραφήσαμε την περιρρέουσα ατμόσφαιρα για να μπορέσουμε να περάσουμε σε δεύτερο χρόνο στην ενασχόληση με τις νομικές πτυχές του θέματος.

Όπως αναλύσαμε και παραπάνω τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την έρευνα που διενεργήσαμε για τις δυο φάσεις του τσάμικου, είναι ότι νομικά δεν

μπορεί να στοιχειοθετηθεί διαφορά που να οδηγήσει την Ελλάδα στις δικαστικές αίθουσες.

Αναφορικά με το ζήτημα των περιουσιών το διάστημα του Μεσοπολέμου, τα απαλλοτριωτικά μέτρα στην Ελλάδα, ήταν ευρύτατα προκειμένου να γίνει διαχείριση του προσφυγικού κύματος από τη Μικρά Ασία και έπληξαν ανεξαιρέτως τόσο τους Έλληνες όσο και ξένους υπηκόους αλλά και τις μειονότητες. Συνεπώς δεν υπήρχε διακριτική μεταχείριση εις βάρος αλλόθρησκων ή αλλοεθνών. Οι αποζημιώσεις που χορηγήθηκαν επίσης ήταν ίδιες για όλους και δεν θα μπορούσε το ελληνικό κράτος να χορηγήσει μεγαλύτερες αποζημιώσεις στους Τσάμηδες. Η ευνοϊκή για τους Τσάμηδες αλλαγή του πολιτειακού καθεστώτος το 1926 τους ώθησε να περιμένουν ευνοϊκότερες ρυθμίσεις με αποτέλεσμα να μείνει το ζήτημα για πολλούς από αυτούς σε εκκρεμότητα.

Το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η συνεργασία των Τσάμηδων με τις δυνάμεις των κατακτητών και η παρεπόμενη φυγή πολλών από αυτών προς την Αλβανία, δημιούργησε νέο ζήτημα οικονομικών απαιτήσεων, ενώ βρισκόταν ακόμα σε εκκρεμότητα η αποζημίωση των απαλλοτριωθέντων περιουσιών στο διάστημα του Μεσοπολέμου.

Οι περιουσίες των δοσίλογων Τσάμηδων δημεύθηκαν και όσων διέφυγαν και τις εγκατέλειψαν, καταλήφθηκαν σύννομα από το ελληνικό δημόσιο και διανεμήθηκαν σε ακτήμονες, κτηνοτρόφους, άστεγους. Για τις περιουσίες αυτές, η εγχώρια νομολογία μας δείχνει, ότι δεν έγινε καμία κίνηση διεκδίκησης εκ μέρους του τσάμικου στοιχείου. Στην υπόθεση εργασίας που κάναμε, για τη δυνατότητα διεκδίκησης αυτών των περιουσιών σε ευρωπαϊκά και διεθνή δικαιοδοτικά όργανα, τα συμπεράσματα ήταν επίσης αρνητικά και η νομολογία τόσο του ΕΔΔΑ όσο και του ΔΔ, ενισχύει τις θέσεις της ελληνικής πλευράς που υποστηρίζει αδυναμία διεκδίκησης αυτών των περιουσιών καθώς νομικά δεν μπορεί να θεμελιωθεί οποιαδήποτε διαφορά.

Η ελληνική πλευρά και το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, έχοντας έντονη κουλτούρα διεθνούς δικαίου, οφείλουν με κάθε τρόπο και σε κάθε τόνο, με ειρηνικά μέσα να αποδομούν τις σαθρές αλβανικές αιτιάσεις και αξιώσεις και να χρησιμοποιούν τη νομική επιχειρηματολογία για να κλείσουν μια για πάντα το Τσαμικό ζήτημα που αποτελεί αγκάθι στις διμερείς σχέσεις.

Αντίστοιχα, η αλβανική πλευρά, πρέπει να αντιληφθεί ότι όλες οι προσπάθειες που έκανε να χρησιμοποιήσει τους Τσάμηδες ως μοχλό πίεσης, προς την αναγνωρισμένη

Ελληνική Μειονότητα που διαβιεί στην Αλβανία, έπεσαν στο κενό καθώς δεν βρήκαν ανταπόκριση ούτε από την ελληνική πλευρά αλλά ούτε και διεθνώς.

Ευελπιστούμε, ότι το θέμα αυτό στο άμεσο μέλλον θα πάψει να αποτελεί, αντικείμενο διαφορών με εμπέδωση από την αλβανική πλευρά της αντικειμενικής και νομικής πραγματικότητας και οι ελληνοαλβανικές σχέσεις θα προωθηθούν περισσότερο γνωρίζοντας καλύτερες μέρες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Πρωτογενείς Πηγές

1. Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1923, ΚτΕ/ ΑΠ/ 17, (18)
2. Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών 1923-1924, ΚτΕ/ΑΠ/17,68 αναφορά της υποεπιτροπής Μαργαριτίου στις 9.12.1923
3. ΑΥΕ, 1928, Α/4/1, απ.4343, Πολίτης προς Μιχαλακόπουλο, Αθήνα 17/4/1928
4. ΑΥΕ, 1928, Α/4/1, Μιχαλακόπουλος προς Σταυρή, αρ.22794, Αθήνα 20/7/1928
5. Συνθήκη Αθηνών 1913, ΦΕΚ Α' 229,1913
6. Συνθήκη Λωζάνης 1923
7. ν.δ «Περί επιτάξεως ακινήτων δι' εγκατάστασιν προσφύγων και απαλλοτριώσεως οικοπέδων δι' ανέγερση προσφυγικών συνοικισμών», Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδας, τεύχος Α', 23.11.1922

8. ν.δ «Περί αποκαταστάσεως ακτήμονων καλλιεργητών», Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδας, τεύχος Α', 5.3.1922
9. Σύμβαση «Περί έκδοσης εγκληματιών», Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδας, τεύχος Α', 13.10.1928
10. Σύμβαση «Περί ιθαγένειας», Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδας, τεύχος Α', 13.10.1928
11. Σύμβαση «Περί εγκατάστασης και προξενικής Υπηρεσίας»
12. Σύμβαση «Περί Εμπορίου και Ναυτιλίας», Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδας, τεύχος Α', 13.10.1928
13. Νόμος 4245 της 26/7-1/8 1929 «Περί κυρώσεως του από 23/3/1929 Ν.Δ «περί κυρώσεως των μεταξύ Ελλάδος και Αγγλίας, Ελλάδος και Βελγίου και Ελλάδος και Ιταλίας συμφωνιών περί εξαγοράς κτημάτων και υπηκόων αυτών»
14. Ν.4816/1930 «Περί καθορισμού αποζημιώσεως των απαλλοτριωθέντων κτημάτων», ΦΕΚ Α', αρ.242, 16.7.1930
15. Ν.5136/1931 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των διατάξεων του ν.4816», ΦΕΚ Α', αρ.217, 18.7.1931
16. Ν.735/1937 «Περί των μουσουλμάνων των επικαλούμενων την αλβανικήν καταγωγήν και περί αποδόσεως των παρ' αυτών διεκδικούμενων κτημάτων», ΦΕΚ Α', αρ.228, 15.6.1937
17. Α.Ν 533/1945 «Περί τροποποιήσεως, συμπληρώσεως και κωδικοποιήσεως της υπ' αριθμόν 6 Συντακτικής Πράξης περί επιβολής κυρώσεως κλπ. ως έχει τροποποιηθεί», ΦΕΚ Α', αρ. 224, 3.9.1945
18. Συντακτική Πράξη αρ.6 της 2ας Ιανουαρίου 1945, ΦΕΚ Α', 21.1.1945
19. ν.δ 2185/1952, ΦΕΚ Α', αρ. 217, 15.8.1952
20. ν.δ 2781/1954, ΦΕΚ Α', αρ. 45, 18.3.1954
21. ν.δ 2536/1953, ΦΕΚ Α', αρ. 225, 27.8.1953
22. ν.δ 3958/1959, ΦΕΚ Α', αρ. 133, 2.7.1959
23. ν.δ 1539/1938, ΦΕΚ Α', αρ.488, 29.12.1938
24. Ν. 1540/1985, ΦΕΚ Α', αρ.67, 10.4.1985
25. ν.δ 1108/1972 «Περί αποδόσεως δημευθέντων αγροτικών κτημάτων», ΦΕΚ Α', αρ. 17, 28/31.1.1972
29. PRO/FO, 371/12925, 50th Session of the Council, League of Nations. Extract from the Final Minutes of the 2nd Meeting Public and Private on the 5th June 1928, Geneva.
30. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
31. Convention on the Settlement of Matters Arising out of the War and the Occupation 1952

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Διβάνη Λ., Ελλάδα και Μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών, εκδ. Καστανιώτη
2. Μαντά Ελ., *Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 2004
3. Μαργαρίτης Γ., *Ανεπιθύμητοι Συμπατριώτες*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2005
4. Αλ.Κ. Παπαδόπουλος, «Ο αλβανικός εθνικισμός και ο οικουμενικός ελληνισμός», Άπειρος χώρα Αθήνα 1994
5. Κτιστάκης Γ., *Περιουσίες Αλβανών και Τσάμηδων στην Ελλάδα. Άρση του εμπολέμου και διεθνής προστασία δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, 10.02.2006
6. Κραβίτης Β., *Η ιστορική αλήθεια για τους μουσουλμάνους Τσάμηδες*, Αθήνα, 1992
7. Παπαθεοδώρου Απ. Π., *Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες UCK- UCC- Αλβανοί Τούρκοι- Οι Αλβανοτσάμηδες*, Γ' έκδοση «Πελασγός», Αθήνα, 2007
8. Μιχαλόπουλου Δ., *Σχέσεις Ελλάδας και Αλβανίας 1923-1928*, εκδ. Αρσενίδης
9. Κούζας Ι., *Ελληνοαλβανικές Σχέσεις (1990-2010). Οι διμερείς σχέσεις υπό το πρίσμα της Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία και του ζητήματος των Τσάμηδων*, Κομοτηνή, 2013
10. Περράκης Στ., Μαρούδα Μ. Ντ. *Διεθνής Δικαιοσύνη*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2015
11. Vickers M., *Οι Αλβανοί. Νεότερη και σύγχρονη ιστορία*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1997
12. Vickers M., Pettifer J., *Αλβανία. Από την αναρχία σε μια βαλκανική ταυτότητα*, εκδ. Καστανιώτης, 1998

ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. G. Kretsi, "From Landholding to Landlessness. The Relationship Between the Property and Legal Status of the Cham Muslim Albanians», *Jahrbücher für Geschichte und Kultur Südosteuropas* 5/2003, pp. 95-112
2. Miranda Vickers: *The Cham Issue: Albanian National and Property Claims in Greece*. ISBN 1-903584-76-0 (Conflict Studies Research Centre, Royal Military

Academy Sandhurst, Surrey 2002), reprint in: Südosteuropa, Zeitschrift für
Gegenwartsforschung, Munich, 2002, 51, 4-6, p. 228-249.

3. Miranda Vickers: *The Cham Issue, Where to Now?*, January 2007, at:
www.da.mod.uk/colleges/csrc/document-listings/balkan/
http://www.albanianhistory.net/texts21/AH2002_1.html

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

- 1 <https://www.coe.int>
2. <http://www.icj-cij.org/>
3. <http://www.mfa.gr/>
4. <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>
5. www.dsanet.gr
6. www.punetejashtme.gov.al/en
7. www.un.org

